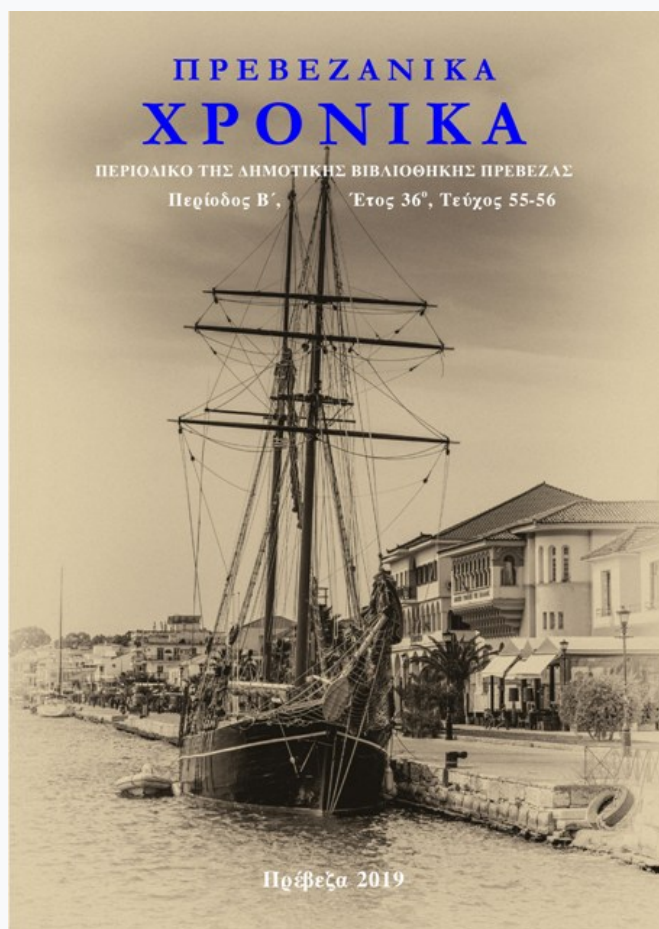

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 55-56 (2019)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 55-56 (2019)

Το καπίτολο του αγίου Δημητρίου του
μυροβλύτου & το δεκρέτο του αγίου

Νίκος Δ. Καράμπελας

doi: [10.12681/prch.28378](https://doi.org/10.12681/prch.28378)

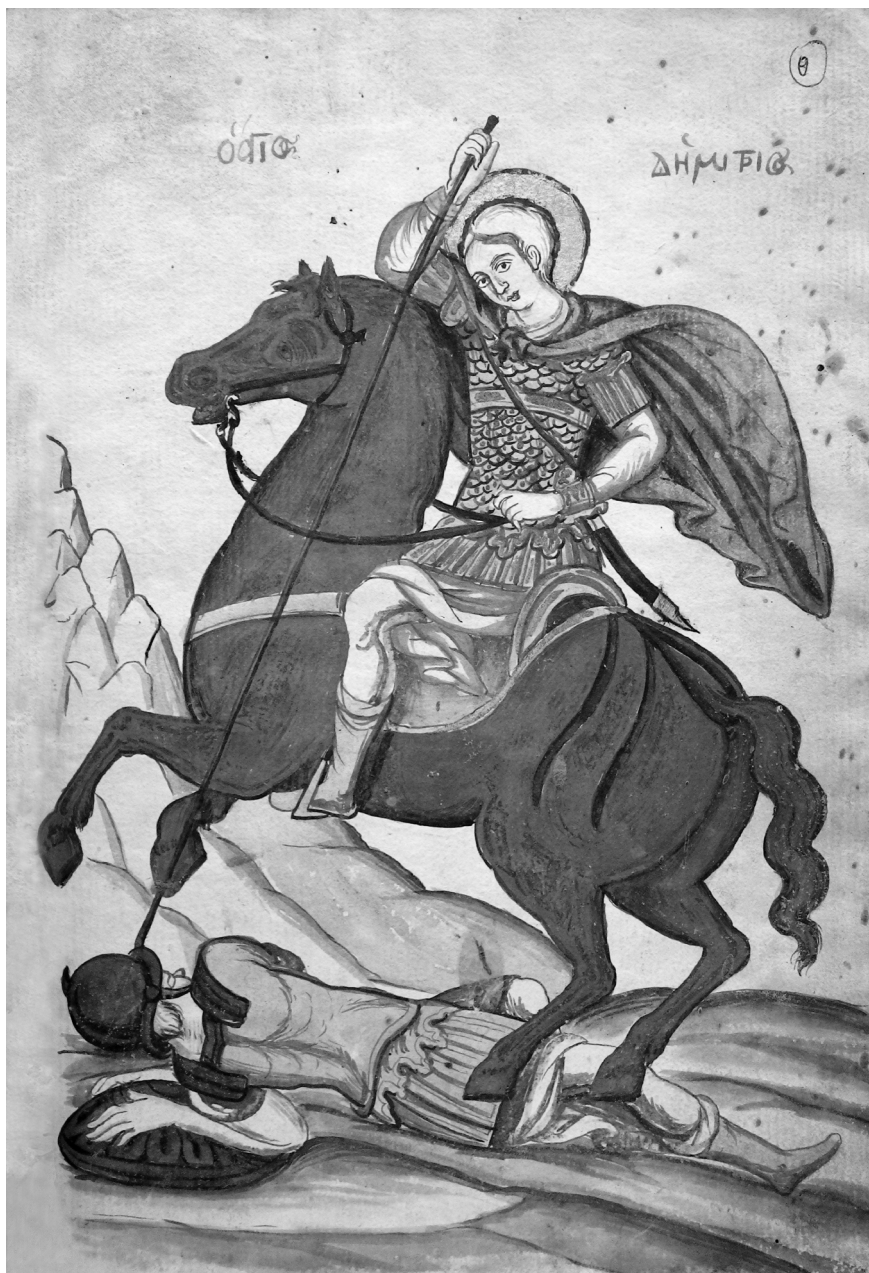
Copyright © 2019, Νίκος Δ. Καράμπελας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καράμπελας Ν. Δ. (2019). Το καπίτολο του αγίου Δημητρίου του μυροβλύτου & το δεκρέτο του αγίου. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (55-56), 062–098. <https://doi.org/10.12681/prch.28378>

ΕΙΚΟΝΑ 1: Ο άγιος Δημήτριος ο Μυροβλύτης.
Έγχρωμη απεικόνιση από το καπιτολάριο του ναού
(ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. θ')

Νίκος Δ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ

*Το καπίτολο του αγίου Δημητρίου του μυροβλύτου & το δεκρέτο του αγίου**

*Μνήμη Φιλαρέτου Απ. Βιτάλη
(1929-2012)*

Στη βενετοκρατούμενη Πρέβεζα (1718-1797) ιδρύθηκαν δεκατέσσερις νέοι χριστιανικοί ναοί, τόσοι *κτητορικοί* όσον και *συναδελφικοί*.¹ Οι κτητορικοί ναοί ήταν ιδιόκτητοι, συνήθως ιερέων, οι κτήτορες των οποίων κάλυπταν τα έξοδα ανέγερσης και λειτουργίας τους και εισέπρατταν τα όποια έσοδα. Οι συναδελφικοί ήταν ναοί, τους οποίους ανέγειραν και διαχειρίζονταν αδελφότητες, *άδελφάτα*, με όρους και κανόνες που ορίζονταν σε έναν καταστατικό χάρτη. Αυτός ο χάρτης –το καταστατικό, όπως θα λέγαμε σήμερα– και τα συμπεριλαμβανόμενα σε αυτόν άρθρα ονομαζόταν *Καπίτολο* ή *Καπίτουλο*, καθώς αποτελείτο από *καπίτολα* ή *καπίτουλα*, δηλαδή κεφάλαια.

Για να εγκριθεί η ίδρυση μιας αδελφότητας ο Γενικός Προβλεπτής της βενετικής διοίκησης υπέγραφε *σχετικό διάταγμα*, *δεκρέτο*. Το εγκεκριμένο Καπίτολο καθαρογραφόταν σε ένα επίσημο βιβλίο της αδελφότητας του ναού,

---

* Ο τίτλος του άρθρου προέρχεται από τη μεταγραφή της σελίδας τίτλου του καπιτολαρίου του ναού του αγίου Δημητρίου Πρεβέζης. Ευχαριστίες εκφράζονται στον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Νικοπόλεως και Πρεβέζης κ. Χρυσόστομο για την άδειά του να μελετήσουμε τον κώδικα του καπιτολαρίου· στην κ. Χριστίνα Ευ. Παπακώστα και τον Δρ. Σπύρο Α. Σκλαβενίτη για την πολύτιμη βοήθειά τους σε διάφορα στάδια της έρευνάς μας.

¹ Σύμφωνα με την απογραφή ναών της Πρέβεζας, που συνέταξε ο αρχιερατικός επίτροπος Πρεβέζης Βασίλειος Γκινάκας στις 20.8.1789, εντός της πόλης υπήρχαν 14 ναοί, πέραν του ναού του αγ. Νικολάου του παλαιού, ο οποίος προϋπήρχε του 1684 –όταν οι ενετικές δυνάμεις κατέλαβαν για πρώτη φορά την Πρέβεζα– και απεικονίστηκε έναν χρόνο αργότερα σε τοπογραφικό σχέδιο Ενετού μηχανικού. Πρόκειται για τους ναούς των αγ. Αθανασίου, αγ. Ανδρέα, αγ. Αποστόλων Πέτρου και Παύλου, αγ. Βασιλείου, αγ. Γεωργίου, αγ. Δημητρίου, προφ. Ηλία, Κοιμήσεως της Θεοτόκου, αγ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, αγ. Κωνσταντίνου και Ελένης, αρχ. Μιχαήλ, αγ. Νικολάου του νέου, αγ. Παρασκευής και αγ. Χαράλάμπους. Σύμφωνα με την ίδια απογραφή, στα περίχωρα της Πρέβεζας υπήρχαν έξι ναοί: αγ. Σπυρίδωνος, Φανερωμένης, Αναλήψεως, αγ. Θωμά, αγ. Γεωργίου στο Σκαφιδάκι και αγ. Τριάδος, στον οποίον υπάγονταν τρία ναύδρια: του Σωτήρος, αγ. Μηνά και αγ. Αποστόλων. Για την απογραφή των ναών, βλ. ΚΑΡΥΔΗΣ 2019, 69-75, 149-157· για το τοπογραφικό σχέδιο του 1685, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2010, 410, 417-418, 428, εικ. 10.

που ονομαζόταν *καπιτολάριο*.² Τον καταστατικό χάρτη τον αποδέχονταν και τον βεβαίωναν όλα τα μέλη της αδελφότητας, υπογράφοντας ο καθένας ξεχωριστά, άλλοι με το λεκτικό *βεβαιώνω τὰ ἄνωθεν καπίτουλα* και άλλοι με το λεκτικό *στέργω τὰ ἄνωθεν καπίτουλα*. Στα καπιτολάρια καταχωρίζονταν, επίσης, διάφορες πράξεις είτε διοικητικού είτε οικονομικού περιεχομένου καθώς και άλλες σημειώσεις από τους εκάστοτε ιερείς ή επιτρόπους του ναού.³

Στην Πρέβεζα σώζονται σήμερα τέσσερα καπιτολάρια ναών: του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου,⁴ του αγίου Δημητρίου,⁵ των αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης⁶ και του αγίου Νικολάου.⁷ Γνωρίζουμε ότι στα μέσα του προηγούμενου αιώνα σώζονταν τρία ακόμη καπιτολάρια ναών της πόλης: του αγίου Χαραλάμπους, του Παντοκράτορος και του καθολικού ναού του αγίου Ανδρέα, τα οποία σήμερα λανθάνουν.⁸

² Το βιβλίο ονομαζόταν *καπιτολάριο* ή *καπιτουλάριο* εξαιτίας της αρχικής εγγραφής σε αυτό του καταστατικού χάρτη, *Καπίτολου*.

³ Για τα καπιτολάρια των ναών της Πρέβεζας, βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 1955, 983· 2012, 71. Για τους συναδελφικούς ναούς της μορφής του ναού του αγίου Δημητρίου Πρεβέζης, βλ. ΚΑΡΥΔΗΣ 2004, 172-180.

⁴ Το καπιτολάριο του ναού του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου απόκειται στο Αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Νικοπόλεως και Πρεβέζης (στο εξής ΑΙΜΝΠ), κώδικας με αριθμηση καταλόγου Βιτάλη 13 και Πλουμίδα 88 (στο εξής: Β.13/Π.88), βλ. ΒΙΤΑΛΗΣ 1956, 654· 1979, 24· ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ 2001, 310-311. Στοιχεία από το καπιτολάριο αυτό δημοσίευσε ο Ηλίας Βασιλάς το 1955, βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 1955· 2012, 71-78. Για ένα σύντομο ιστορικό του ναού, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2017α.

⁵ Το καπιτολάριο του ναού του αγίου Δημητρίου απόκειται στο ΑΙΜΝΠ, κώδικας Β.12/Π.87, βλ. ΒΙΤΑΛΗΣ 1956, 653-654· 1979, 24· ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ 2001, 310. Τόσον ο μακαριστός π. Φιλάρετος Βιτάλης όσον και ο αείμνηστος Ηλίας Βασιλάς είχαν προαναγγείλει τη δημοσίευση του Καπίτολου του ναού, αλλά ποτέ δεν την υλοποίησαν, βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 1956· 2012, 80· ΒΙΤΑΛΗΣ 1972, 421.

⁶ Το καπιτολάριο του ναού των αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης σώζεται στον ομώνυμο ναό και αρκετά, σημαντικά, στοιχεία του δημοσιεύθηκαν από τον αείμνηστο Οδυσσέα Μπέτσο στα *Πρεβεζάνικα Χρονικά* σε πέντε συνέχειες, βλ. ΜΠΕΤΣΟΣ 1987-1988.

⁷ Παρά την αναφορά του Ηλία Βασιλά περί απώλειας του καπιτολαρίου του ναού του αγίου Νικολάου, βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 1955, 983· 2012, 72, αυτό εντοπίστηκε πρόσφατα από τον προϊστάμενο των Γενικών Αρχείων του Κράτους – Αρχεία Νομού Πρέβεζας, Δρ. Σπύρο Α. Σκλαβενίτη, και επίκειται η δημοσίευσή του από τον ίδιον.

⁸ Ο Ηλίας Βασιλάς διασώζει προφορικές μαρτυρίες του εφημερίου του ναού του αγίου Χαραλάμπους Χρήστου Ζωγράφου και του Κώστα Κοψιδά περί υπάρξεως του καπιτολαρίου του ναού αυτού, βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 1955· 1980· 2012, 71-72, 191. Η ιδρυτική πράξη του ναού, αποτελούμενη από 15 άρθρα και βεβαιωμένη από 47 αδελφούς, σώζεται στο αρχείο των Βενετών προβλεπτών της Πρέβεζας, στη Λευκάδα, βλ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2018, 251, 406, εικ. 32. Το Καπίτολο του ναού του Παντοκράτορος, συνταχθέν στις 17.2.1798 και αποτελούμενο από 14 άρθρα, δημοσιεύθηκε από τον Ηλία Βασιλά σε τρεις συνέχειες στην τοπική εφημερίδα *Βήμα Πρεβέζης* τον Σεπτέμβριο του 1953 και στο σύνολό του στην *Ηπειρωτική Εστία* τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Με την ιδρυτική αυτή πράξη ο κτητορικός ναός, που είχαν ήδη ανεγείρει ο ιερομόναχος Ανθιμος Μοντεσάντος και ο π. Αθανάσιος Σταμάτης, έγινε συναδελφικός. Το Καπίτολο είχε διασωθεί από τις οικογένειες Κακαμπίνη –της οποίας μέλος ήταν ο πρώτος γραμματέας του ναού– και Πουρναρόπουλου, όπου το είδε ο Ηλίας Βασιλάς. Βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 1953· 2012, 26-32.

Στο παρόν άρθρο θα ασχοληθούμε με το παλαιότερο σωζόμενο καπιτολάριο της Πρέβεζας, αυτό του συναδελφικού ναού του αγίου Δημητρίου του Μυροβλύτου (Εικ. 1), παρουσιάζοντας τα σημαντικότερα στοιχεία που προέκυψαν από τη μελέτη τού σχετικού κώδικα. Ίσχυσε και στην παρούσα περίπτωση ότι ακόμη και ασήμαντες πληροφορίες, που αντλούνται μέσα από προσεκτική και εξαντλητική μελέτη, όταν συνδυαστούν με άλλες μας οδηγούν σε σημαντικά συμπεράσματα.

Περιγραφή του καπιτολαρίου του ναού

Ο χαρτώος κώδικας του ΑΙΜΝΠ με αριθμό καταλογογράφησης Β.12/Π.87 χρονολογείται από το 1738. Φέρει δερμάτινη στάχωση με διακοσμήσεις, καθώς και δερμάτινη ράχη. Οι εξωτερικές διαστάσεις του είναι: ύψος 29,0 εκ., πλάτος 20,3 εκ. και πάχος 2,5 εκ. Δέρμα επενδύει τα σκληρά χαρτόνια των εξωφύλλων τού κώδικα, το οποίο αρχικά φαίνεται να ήταν καφέ χρώματος. Τα εξώφυλλα είναι σε αρκετά σημεία φθαρμένα και σκωληκόβρωτα. Περιμετρικά των εξωφύλλων υπάρχει βαθυτυπία διαφόρων σχεδίων, φυτικού κυρίως διακόσμου, ενώ μικρές μαργαρίτες δημιουργούν κυκλική διακόσμηση στο κέντρο των εξωφύλλων. Δύο τριπλές διαγώνιες λεπτές γραμμές δημιουργούν, με βαθυτυπία, σχήμα σταυρού του αγίου Ανδρέα, Χ, σε όλο το εύρος κάθε εξωφύλλου.⁹

Ο κώδικας αποτελείται από 5+95 φύλλα, τα περισσότερα εκ των οποίων είναι κατά τι μικρότερα των εξωφύλλων, με ύψος 28,1 εκ. και πλάτος 19,7 εκ. Ο κώδικας είναι, γενικά, σε καλή κατάσταση και σε μερικά μόνον φύλλα υπάρχουν μικροφθορές και τρύπες από σκόρο και σκουλήκι.

Οι σελίδες των πρώτων πέντε (5) φύλλων, τα οποία ενσωματώθηκαν στην αρχή του κώδικα, αριθμήθηκαν, στα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1950, από τον τότε πρωτοσύγκελο της Μητροπόλεως Νικοπόλεως και Πρεβέζης, π. Φιλάρετο Βιτάλη, με τη χρήση ελληνικών αριθμών (α'-ι'). Οι μικροί κύκλοι και η εντός αυτών αρίθμηση γράφτηκαν χρησιμοποιώντας στυλό μελάνης μπλε χρώματος.

Τέλος, ο Βασιλάς αναφέρει, φευγαλέα, σε άρθρο του για τα ιστορικά παιδικά παιχνίδια της Πρέβεζας, ότι ο ίδιος διασώζει «το καπίτουλο του καθολικού ναού» του αγίου Ανδρέα της Πρέβεζας, γραμμένο στην ιταλική γλώσσα. Βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 1977, 392· 2012, 615.

⁹ Σύνοτμη περιγραφή του κώδικα παρουσίασε πρώτος ο π. Φιλάρετος Βιτάλης στον κατάλογο του ΑΙΜΝΠ, τον οποίο ξεκίνησε το 1956, ολοκλήρωσε το 1975 και δημοσίευσε το 1956 και 1979. Στον πρώτο κατάλόγο του ο κώδικας φέρεται να χρονολογείται από το 1733, ενώ στη δεύτερη, εκτενέστερη έκδοσή του η χρονολογία έγινε 1734. Κατά τον Βιτάλη έχει διαστάσεις 29 x 30 εκ. και σελ. α'-θ' και 1-190. Βλ. ΒΙΤΑΛΗΣ 1956· 1979, 24, 39. Στον κατάλογο Πλουμίδη ο κώδικας φέρεται να έχει φύλλα ι' + 80 και η χρονολογία της παλαιότερης εγγραφής καταχωρίζεται ως 1734, πιθανότατα λόγω της ίδιας αναφοράς στον κατάλογο Βιτάλη. Βλ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ 2001, 310.

Οι σελίδες των επόμενων 95 φύλλων έχουν αριθμηθεί από το 1 έως το 190, συνήθως στις πάνω δεξιά και αριστερά γωνίες των αντίστοιχων σελίδων, χρησιμοποιώντας μαύρο μελάνι.¹⁰ Η καλλιγραφική σελιδαρίθμηση έγινε, κατά τη γνώμη μας, σε μεταγενέστερη περίοδο από αυτήν που συντάχθηκαν τα αρχικά κείμενα του καπιτολαρίου, καθώς, σε περιπτώσεις που η πρώτη γραμμή της σελίδας ήταν πυκνογραμμένη, ο αριθμός της γράφτηκε σε κενά που υπήρχαν σε αυτή. Όπως θα αναφέρουμε πιο κάτω, εκτιμούμε ότι η αρίθμηση δεν μπορεί να έγινε πριν το έτος 1775. Από τον κώδικα αφαιρέθηκαν, μετά την αρίθμηση του, έξι (6) φύλλα, που έφεραν σελιδαρίθμηση: 95-98, 127-130 και 177-180. Και στις τρεις περιπτώσεις τα δίφυλλα αποτελούσαν το κεντρικό τετρασέλιδο τευχών του κώδικα και πιθανότατα ήταν κενά.

Το πρώτο φύλλο του κώδικα ήταν, κατά τη γνώμη μας, το εξώφυλλο του αρχικού κώδικα, ο οποίος αποτελούταν από 95 φύλλα και στον οποίον προστέθηκαν, αργότερα, τέσσερα ακόμη φύλλα: ένα δίφυλλο με διάταγμα του Γενικού Προβλεπτή της Θάλασσας και βεβαιώσεις του δημόσιου χωρομέτρη,¹¹ καθώς και άλλα δύο φύλλα με έγχρωμες απεικονίσεις που περιγράφονται αμέσως παρακάτω. Στο μέσον περίπου της πρώτης σελίδας του πρώτου φύλλου, η οποία φέρει αρίθμηση α', αναγράφεται ο αρχικός τίτλος του καπιτολαρίου: *Το καπιτολο του άγιου διμυτρίου του μυροβλιτου* (sic). Ο τίτλος είναι γραμμένος εντός περιγράμματος κόκκινου χρώματος. Το περίγραμμα σχεδιάστηκε, κατά τη γνώμη μας, σε μεταγενέστερο χρόνο. Κάτω από τον τίτλο αναγράφεται, με διαφορετικό γραφικό χαρακτήρα: *Το δεκρετο του αγίου* (Εικ. 2).¹²

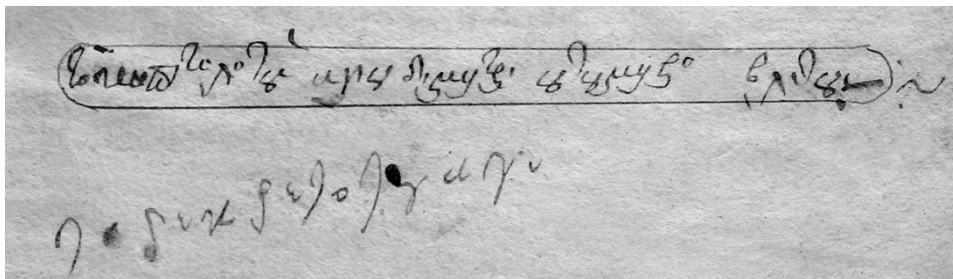
Δύο από τα πέντε πρώτα φύλλα του κώδικα έχουν στη μία όψη τους έγχρωμες απεικονίσεις, ενώ η άλλη όψη τους είναι κενή.¹³ Στο ένα φύλλο, στη σελίδα που φέρει αρίθμηση θ', απεικονίζεται ο άγιος Δημήτριος με στρατιωτική

¹⁰ Η σελίδα 166 έχει αριθμηθεί, λανθασμένα, ως 167. Η επόμενη σελίδα είναι σωστά αριθμημένη. Έτσι, υπάρχουν δύο σελίδες με τον αριθμό 167. Παρομοίως, η σελίδα 190 έχει αριθμηθεί, λανθασμένα, ως 189. Η προηγούμενη σελίδα είναι σωστά αριθμημένη. Έτσι, υπάρχουν δύο σελίδες με τον αριθμό 189. Το εσωτερικό χάρτινο κάλυμμα του οπισθόφυλλου έχει αριθμηθεί, πλεονασματικά, ως σελίδα 190.

¹¹ Το δίφυλλο αυτό έχει λίγο μικρότερες διαστάσεις: ύψος 27,2 εκ. και πλάτος 19,0 εκ.

¹² Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. α'. Στο πάνω μέρος της ίδιας σελίδας σημειώνεται, πιθανότατα από τον ιερέα Αθανάσιο Μέγιστο, η ενθύμηση: 1745: *Όκτωβρίον: 20: Βάνομεν εις ενθύμησην πώς | εις τόν ναόν τοῦ ἁγίου Δημητρίου εὐρίσκονται | τὰ παρόν[τα] β[ιβλ]λία: | Νέος Θεσαυρός: 1, Κυριακοδρόμιον: 1, | Ξρολόγιον: 1, Νέος Παράδεισος: 1.* Κάτω από τον τίτλο του κώδικα υπάρχει άλλη ενθύμηση: *Αγόρασα τῆς ἐκκλησίας Λαμασκηνοῦ: 1 | Ξρολόγιον: 1 | Εὐχολόγιον: 1 | Οκτώηχον: 1 | Ψαλτήριον: 1 | Ανθολόγιον: 1 | Απόστολον: 1 | Παρακλητική: 1 | Τὸ Τριώδιον τ' ἀγόρασε ἡ ἐκκλησία: 1 | Πεντηκοστήριον: 1.* Στο πάνω μέρος της επόμενης σελίδας, με αρίθμηση β', υπάρχει η ενθύμηση: *Αγόρασα Εὐαγγέλιον 1 | Αγόρασα φελόνι 1 | Αγόρασα στιχάρι 1 | Πετραχήλι τὸ 'χω χάρισμα γιὰ νὰ μνημονεύω | ἕνα ὄνομα Γεωργίου Ζάντα.*

¹³ Τα φύλλα αυτά, με σελιδαρίθμηση ζ'-η' και θ'-ι', καθώς και δύο ακόμη, με σελιδαρίθμηση α'-β' και 5-6, είναι χοντρότερα από τα υπόλοιπα φύλλα του κώδικα.

ΕΙΚΟΝΑ 2: Ο χειρόγραφος τίτλος του καπιτολαρίου
(ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. α')

στολή, έφιππος σε κόκκινο άλογο, να φονεύει με το δόρυ του τον ένστολο ηγεμόνα των Βουλγάρων Ιωαννίτζη (Εικ. 1). Στο άλλο φύλλο, στη σελίδα που φέρει αρίθμηση η', απεικονίζεται στο μεν πάνω τμήμα του ο λέων του αγίου Μάρκου της Βενετίας, στο δε κάτω έμβλημα, η ασπίδα του οποίου έχει παραμείνει κενή (Εικ. 3). Κατά τη γνώμη μας, εάν η σχεδίαση του εμβλήματος-θυρεού ολοκληρωνόταν, θα απεικόνιζε το πολεόσημο της Πρέβεζας κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας της (1718-1797). Στην ασπίδα του πολεόσημου της Πρέβεζας απεικονίζεται ιπτάμενο περιστέρι, το οποίο στο ράμφος του κρατά δάφνινο στεφάνι, ενώ στη βάση υπάρχει η επιγραφή *Νικοπόλεως Τερᾶς Κτίσμα Σεβαστοῦ*, όπως φαίνεται σε παρόμοιες έγχρωμες απεικονίσεις άλλων σωζόμενων καπιτολαρίων ναών της Πρέβεζας, καθώς και σε ανάγλυφες παραστάσεις που υπάρχουν στον βενετσιάνικο πύργο του ρολογιού της και στην πρώτη καμπάνα του.¹⁴

Ο κώδικας περιέχει τα εξής κείμενα, γραμμένα σε διάστημα 121 ετών (1738-1859): τίτλος του κώδικα και σημειώσεις ιερών (σελ. α'-β'): αποφάσεις της βενετικής διοίκησης σχετιζόμενες με τον ναό, γραμμένες στην ιταλική (σελ. γ'-στ'), μεταξύ των οποίων και το δεκρέτο παραχώρησης ακίνητης περιουσίας στον ναό· το Καπίτολο του ναού (σελ. 1-4)· πράξεις εκλογών επιτρόπων και αξιοποίησης ακίνητης περιουσίας του ναού, περιόδου 1744-1790 (σελ. 4-9)· ταμιακές πράξεις εσόδων και εξόδων του ναού, περιόδου 1789-1807 (σελ. 11-15)· ταμιακές πράξεις εσόδων του ναού, περιόδου 1806-1808 (σελ. 19-21)· ταμιακές πράξεις εξόδων του ναού, περιόδου 1806-1808 (σελ. 23-26)· ταμιακές πράξεις εσόδων και εξόδων του ναού, έτους 1809 (σελ. 31)· πράξη του

¹⁴ Ανάλογες απεικονίσεις υπάρχουν στα καπιτολάρια δύο τουλάχιστον ιερών ναών της Πρέβεζας: του αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου, βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.13/Π.88, σελ. 3, και των αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, βλ. το σωζόμενο στον ομώνυμο ναό *Καθολικόν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου & Ἐλένης ἐν Πρεβέζῃ ἀπό αὐγ' 1803*, φ. 4r. Για τις ανάγλυφες παραστάσεις του πολεόσημου της βενετοκρατούμενης Πρέβεζας, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2017β, 364, 367, 396-397, εικ. 6, 8, 14· ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ 2017, 336-337, 339, εικ. 1.

ΕΙΚΟΝΑ 3: Ο λέων του αγίου Μάρκου (επάνω).
Μη ολοκληρωμένο έμβλημα της Πρέβεζας (κάτω)
(ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. η')

1808 για την εκλογή επιτρόπων (σελ. 33)· καταγραφή αφιερώσεων στον ναό, ετών 1767 και 1772 (σελ. 125)· καταγραφές εργασιών που έγιναν στον ναό το 1853, και αντικειμένων που υπήρχαν στον ναό το 1859 (σελ. 126)· αντίγραφα πράξεων έτους 1775, σχετικών με πιθανή διένεξη της αδελφότητας με τον γείτονα του ναού, παπά Χρήστο Μαλτέζο, γραμμένα στην ιταλική (σελ. 169-173, 175).

Οι ακόλουθες σελίδες του κώδικα είναι κενές: 10, 16-18, 22, 27-30, 32, 34-94, 99-124, 131-168, 174, 176, 181-190. Από τις 188 σωζόμενες σελίδες του κώδικα, οι 37 περιέχουν κείμενα, οι δύο εικόνες, ενώ οι 149 είναι κενές.

Τα περισσότερα φύλλα χάρτου, από τα οποία απαρτίζονται τα τεύχη του κώδικα του καπιτολαρίου, φέρουν δύο υδατογραφήματα. Το ένα απεικονίζει άνθος κρίνου (*fleur des lys*) σε ψηλό βλαστό, στη βάση του οποίου υπάρχουν τα γράμματα Β Α, αριστερά και δεξιά τού βλαστού αντίστοιχα. Το υδατογράφημα έχει ύψος 6,5 εκ. και πλάτος 4,5 εκ. Το δεύτερο απεικονίζει μαργαρίτα με επτά πέταλα σε ψηλό βλαστό, ο οποίος στη βάση του είναι κυρτωμένος προς τα αριστερά και φέρει δύο μικρά φύλλα· ένα στα δεξιά και ένα στα αριστερά. Το υδατογράφημα έχει ύψος 6,5 εκ. και πλάτος 4,0 εκ.

Τα οκτώ από τα τελευταία εννέα σωζόμενα φύλλα του κώδικα φέρουν δύο διαφορετικά υδατογραφήματα. Το πρώτο αποτελείται μόνο από σύμπλεγμα τριών γραμμών σε δύο γραμμές: Μ Β στην πάνω γραμμή και C στην κάτω γραμμή. Έχει ύψος 4,0 εκ. και πλάτος 4,0 εκ. Το δεύτερο υδατογράφημα αποτελείται από δύο απεικονίσεις τοποθετημένες στην επιφάνεια του αδίπλωτου φύλλου με τέτοιον τρόπο, ώστε, μετά το δίπλωμα, η μία απεικόνιση να είναι εμφανής στο ένα διπλωμένο φύλλο και η άλλη στο δεύτερο. Η πρώτη απεικόνιση είναι μαργαρίτα με εννέα πέταλα πάνω σε σταγονόμορφο βλαστό, με συνολικό ύψος 5,5 εκ. και πλάτος 3,0 εκ. Η δεύτερη αποτελείται από σύμπλεγμα τεσσάρων γραμμών σε δύο γραμμές: G B Ρ στην πάνω γραμμή και Ο στην κάτω γραμμή, με συνολικό ύψος 4,0 εκ. και πλάτος 5,0 εκ.

Εκτιμούμε ότι τα οκτώ προαναφερθέντα φύλλα (σελ. 169-176 και 181-188) καθώς και τα δύο ενδιάμεσα φύλλα που έχουν αφαιρεθεί (σελ. 177-180) προστέθηκαν στον κώδικα μετά το 1775, έτος κατά το οποίο συντάχθηκαν τα ιταλικά κείμενα που υπάρχουν σε αυτά. Η εκτίμησή μας αυτή προσδιορίζει τον χρόνο αρίθμησης του κώδικα (σελ. 1-190) από το έτος 1775 και μετά.

Το Καπίτολο του ναού

Ο καταστατικός χάρτης, *Καπίτολο*, του ναού του αγίου Δημητρίου Πρεβέζης συντάχθηκε στις 31 Μαΐου 1738, περιελάμβανε δώδεκα άρθρα, *καπίτολα*, και υπογράφηκε από τον ιερέα Αθανάσιο Μέγιστο ή Μέγγιστο και έντεκα ακόμη αδελφούς. Πρόκειται για τους: Δήμο της Αντώναινας, Αθανάσιο του

Γερογιάννη, Νάστο Γκενοβέλη, Βασίλη Γκινάκα, Δράκο Κεχρά, Νικολό Κεχρά, Γιαννίτση του Κίτσου, Δήμο Νικλάμπα, Στάθη Παρίση, Τζώρτζη Τζόγια και Γιάννη Τσιγαρά.¹⁵ Όλοι τους πλην των Δήμου της Αντώναινας, Γιαννίτση του Κίτσου και Στάθη Παρίση ήταν το 1735 μέλη της αδελφότητας του ναού του αγίου Χαραλάμπους.¹⁶ Εφημέριος του ίδιου ναού ήταν τον Φεβρουάριο του 1735 ο ως άνω ιερέας Αθανάσιος Μέγιστος.¹⁷

Μπορούμε, έτσι, να ισχυριστούμε ότι η αδελφότητα του ναού που μελετάμε προήλθε από διάσπαση της αδελφότητας του γειτονικού ναού του αγίου Χαραλάμπους, χωρίς όμως να γνωρίζουμε τους λόγους, για τους οποίους ο εφημέριος και οκτώ έγκριτα μέλη της την εγκατέλειψαν και ίδρυσαν την αδελφότητα του αγίου Δημητρίου. Σημειώνουμε ότι ο συναδελφικός ναός του αγίου Χαραλάμπους ανεγέρθηκε μια δεκαετία περίπου νωρίτερα από αυτόν του αγίου Δημητρίου,¹⁸ ενώ στις αρχές της δεκαετίας του 1720 είχε ανεγερθεί ο κτητορικός ναός του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου της Πρέβεζας.¹⁹

Στα δώδεκα άρθρα του Καπίτολου καθοριζόταν ο τρόπος διοίκησης και λειτουργίας της αδελφότητας. Εν συντομία, ο καταστατικός χάρτης προέβλεπε ότι ιερέας του ναού θα ήταν ο Αθανάσιος Μέγιστος, ισοβίως. Πλην των δώδεκα αδελφών-κτητόρων του ναού και των κληρονόμων τους (*πατρωνικῶ δικαιώματι*),²⁰ κανείς άλλος δεν θα μπορούσε να εκλεγεί μέλος του αδελφάτου. Εάν κάποιος από τους αδελφούς ή τους απογόνους τους γινόταν ιερέας, θα έπρεπε να μοιράζεται τις εφημερίες με τους άλλους ιερείς του ναού, ανά εβδομάδα, με την προϋπόθεση να μην είναι εφημέριος σε άλλον ναό και την υποχρέωση να προσφέρει στον ναό κερί, λάδι και λιβάνι. Εάν κάποτε δεν υπάρξει ιερέας στον ναό, οι αδελφοί θα διορίζουν ιερέα ετησίως με την υπο-

¹⁵ Ο ιερέας Αθανάσιος Μέγιστος υπογράφει το Καπίτολο του ναού ως: *Αθανάσιος ιερέας Μέγιστος*. Στα βενετσιάνικα έγγραφα, που ενσωματώνονται στο Καπίτολο, το επώνυμό του αναγράφεται ως *Megisto* ή *Meggisto*, από το οποίο, πιθανότατα, προκύπτει και η ελληνική εκδοχή *Μέγιστος*. Στο κείμενο του Καπίτολου του ναού αναγράφεται τρεις φορές ως *Μέγιστος*. Στο παρόν υιοθετούμε τη δεύτερη γραφή. Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. γ', ε', ζ', 3, 171, 173.

¹⁶ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 1-4. Ο Δήμος Νικλάμπας εμφανίζεται σε άλλα σημεία του καπιτολίου ως Νικιλάμπας ή Νικηλάμπας, ενώ ο Στάθης Παρίσης εμφανίζεται και ως Παρήσης. Για τα μέλη της αδελφότητας του αγίου Χαραλάμπους, βλ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2018, 251-252.

¹⁷ Βλ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2018, 251, όπου αναφέρεται, επίσης, ότι ο Αθανάσιος Μέγιστος ήταν από την Πάτρα και ο πατέρας του ονομαζόταν Δημήτριος. Η επιλογή του ιερέα Αθανασίου Μεγίστου να αφιερώσει τον νέο ναό στον μυροβλήτη άγιο Δημήτριο σχετίζεται, κατά τη γνώμη μας, με το πατρώνυμό του.

¹⁸ Ο ναός του αγίου Χαραλάμπους της Πρέβεζας κατασκευάστηκε μεταξύ των ετών 1731 και 1734, καθώς στις 23.5.1731, με απόφαση του Γενικού Προβλεπτή της Θάλασσας Marc'Antonio Diedo, παραχωρήθηκε οικόπεδο για την ανέγερση του ναού και το 1734 εκλέχθηκαν επίτροποι, *γαστάλδοι*, του ναού. Βλ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2018, 251.

¹⁹ Βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2017α, 7· ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2018, 253· ΚΑΡΥΔΗΣ 2019, 73, 151, 154, 156.

²⁰ *Jus patronato*, όπως αναφέρεται στο β' κεφάλαιο του Καπίτολου. Πατρωνικό δικαίωμα είναι το δικαίωμα που αποκτά ο πάτρων, στη συγκεκριμένη περίπτωση ο προστάτης του ναού.

χρέωση αυτός να δίδει το ένα τρίτο των εσόδων στον ναό. Οι αδελφοί θα πρέπει κάθε χρόνο να εκλέγουν επιτρόπους και γραμματέα για τη διοίκηση του ναού. Κάθε διοίκηση θα πρέπει να παραδίδει στην επόμενη με ξεκάθαρους λογαριασμούς τόσον τα χρήματα όσον και τα άλλα περιουσιακά στοιχεία του ναού. Οι αδελφοί δεν μπορούν να ξοδεύουν για την ευπρέπεια του ναού περισσότερα από δέκα ρεάλια,²¹ εκτός εάν συμφωνήσει η πλειονότητα των αδελφών. Οι δωρητές του ναού να αναγράφονται στην αγία πρόθεση και ο ιερέας να τους μνημονεύει πάντοτε. Κάθε πρωτομηνιά ο ιερέας να κάνει λειτουργία και αγιασμό στον ναό και μετά να αγιάζει τα σπίτια των αδελφών. Οι προσφορές των χριστιανών προς τον ναό σε κερί και λιβάνι να μένουν στον ναό, ενώ οι λειτουργίες και τα χρήματα (*γαζέτες*)²² να μοιράζονται κατά το ένα τρίτο στον ναό και τα υπόλοιπα στους εφημερίους του ναού. Οι εφημέριοι να μνημονεύουν με παρηρησία τους επιτρόπους του ναού. Εάν ο Αθανάσιος Μέγιστος αδυνατούσε στο μέλλον να εφημερεύει, θα όριζε ο ίδιος αντικαταστάτη του, ο οποίος θα έπρεπε να του δίδει το μερτικό του.

Το κείμενο του Καπίτολου βρίθει ορθογραφικών λαθών, δείγμα του επιπέδου μόρφωσης και γνώσης της ελληνικής γλώσσας του συντάκτη του. Για τον λόγο αυτόν επιλέξαμε να μην εκδώσουμε το κείμενο με τη λεγόμενη *διπλωματική μέθοδο*.²³ Στη μεταγραφή που ακολουθεί διορθώνουμε όλα τα εμφανή λάθη, ακολουθώντας την ορθογραφία της εποχής και προσθέτοντας σημεία στίξης. Τις ελάχιστες δυσανάγνωστες λέξεις και τα δυσνόητα σημεία περικλείουμε σε άγκιστρα { }, καθότι δεν έγινε εφικτό να προσδιοριστεί η λέξη ή η σημασία, διατηρώντας στις περιπτώσεις αυτές την ορθογραφία του συντάκτη. Παράπεμπουμε τον μελετητή στο πρωτότυπο κείμενο, το οποίο αναπαράγεται στις Εικόνες 4-7. Θεωρούμε ότι ο συντάκτης του Καπίτολου ήταν ιταλομαθής, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις γράφει το ε με τη λατινική του μορφή (e).

Σε αρκετά σημεία του πρωτότυπου κειμένου του Καπίτολου που μελετάμε, οι δυσανάγνωστες λέξεις έχουν υπογραμμιστεί, άλλοτε με διακεκομμένη διπλή γραμμή και άλλοτε με συνεχόμενη μονή γραμμή, δείγμα μελέτης του κειμένου και από προγενέστερο αναγνώστη ή ενδιαφερόμενο.

Το κείμενο του καταστατικού χάρτη του ναού έχει ως ακολούθως:

²¹ Το ρεάλι ήταν ασημένιο νόμισμα ισοδύναμο με ένα γρόσι, βλ. ΛΙΑΤΑ 2002, 93-94. Το γρόσι ήταν νομισματική υποδιαίρεση της οθωμανικής χρυσής λίρας, η οποία είχε 100 γρόσια. Κάθε γρόσι είχε 40 παράδες ή 120 άσπρα.

²² Η γαζέτα ήταν ενετικό νόμισμα που κυκλοφόρησε στα Ιόνια νησιά, βλ. ΛΙΑΤΑ 2002, 93-94· ΜΟΣΧΟΝΑΣ 2002, 100-103.

²³ Για τις διάφορες μεθόδους έκδοσης παρόμοιων κειμένων, βλ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ 2014-2015, ιδιαίτερα 305-307 για τη *διπλωματική μέθοδο* έκδοσης. Για τους λόγους που μας έκαναν να επιλέξουμε τη διόρθωση του ανορθόγραφου κειμένου του Καπίτολου στην έκδοσή μας, βλ. τις θέσεις των Σ. Δ. Ήμελλου και Σ. Ε. Ψαρρά, στο ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ 2014-2015, 307, τις οποίες ενστερνιζόμαστε για την έκδοση του συγκεκριμένου κειμένου.

1738 – Έν μηνί Μαγίῳ 31. Εἰς τὴν Πρέβεζαν.

Καπίτουλα τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου βεβαιωμένα καὶ ὑπογραμμένα

ὑπὸ τὴν ἀδελφότητα καὶ νὰ ἔχουν τὴν ἐνέργειάν τους ἐπειδὴ καὶ ἔτζι
ἐσυμφώνησαν ὅλοι οἱ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι σὰν ἀδελφοί.

Πρῶτον κεφάλαιον. Ἄν ἴσως καὶ τινὰς ξένος, ἤγουν ὅπου νὰ μὴν εἶναι γραμμένος
ἀδελφός, καὶ θέλῃ νὰ γραφθῇ νὰ μὴν ἡμπορῇ νὰ γραφθῇ οὔτε μὲ μπα-
λοτέτζιον οὔτε χάρις μπαλοτετζιοῦ καὶ ἂν ἴσως καὶ τινὰς ἐπίτροπος ἤθελε
γράψῃ κανέναν μὲ γνώμη του νὰ ἄγρικέται ἄγραφος ὁ αὐτός ἀδελ-
φός πού ἤθελεν γράψῃ {ἐπρὸς τις} καὶ ἔτζι εἶναι εὐχαριστημένες οἱ γνώμες
τοῦ ἀδελφοῦ.

Κφλ. β'. Ἄν ἴσως καὶ τινὰς ἀδελφός ὅπου εἰς τὸ παρόν εἶναι γραμμένος καὶ ἤθελεν γένῃ
ιερέας ἢ αὐτήνι ἢ ἡ γενεά τους νὰ ἔχουν τὴν ἐφημερίαν ἀνεμποδί-
στως εἰς τὸν αὐτόν ναόν ὁ κάθε εἷς τὴν ἐβδομάδα του παρὰ νὰ μὴν ἔχειν
ἄλλην ἐφημερίαν, μήτε μοναχός μήτε μετὰ συντροφίαν, μὲ ὑπόσχεσίν τους
νὰ βάνουν κερὶ, λάδι καὶ λιβάνι ὅπου εἰς τὸν αὐτόν ναόν {κονσουμάρετα}
καὶ νὰ ἄγρικέται γιούς πατρονάτο.

Κφλ. γ'. Ὅπονταν λείπει καὶ δὲν εὐρεθεῖ κανεὶς ιερέας ἀπὸ τὰς αὐτὰς γενεὰς τῶν ἀδελ-
φῶν νὰ ἡμποροῦν ἢ ἀδελφότητα νὰ μπολοτάρουν καὶ ἓναν ξένον νὰ βάνουν
ἐφημέριον εἰς τὸν αὐτόν ναόν διὰ χρόνον ἓναν καὶ νὰ δίδῃ τὸ τρίτο τῆς ἐκκλη-
σίας ἐπειδή τις καὶ εἶναι ξένος.

Κφλ. δ'. Καὶ ἐπειδὴ νὰ ἔχουν ἐξουσίαν ὡς εἶναι συνηθισμένα τὰ ἀδελφάτα νὰ
συνάζονται οἱ ἀδελφοί εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ νὰ μπαλοτάρουν καὶ ψηφοῦν
ἐπιτρόπους καὶ γραμματικόν διὰ κυβέρνησιν τοῦ ναοῦ καὶ ἐτοῦτο νὰ γίνε-
ται κάθε χρόνον διὰ νὰ ἔχουν τὴν ἔγνωιαν τοῦ αὐτοῦ ναοῦ εἰς τὴν
εὐτρέπειαν.

Κφλ. ε'. Εἶναι οἱ κυβερνητάδες νὰ παίρνουν λογαριασμόν ἀπὸ τοὺς ἀπερασμένους
καὶ ἐτοῦτοι νὰ εἶναι ὑποσχόμενοι νὰ τοὺς τὸν δίδουν δίχως καμίας ἐναν-

ἐναντιότητος φανερόνοντας με κάθε ξεκαθαρωσύνην τὰ ὅσα ἔλαβαν
διὰ τὴν ἐκκλησίαν, τόσον ἄσπρα ὅσον καὶ ἄλλον πρᾶγμα, δείχνοντας
καθαρὰ με ὄρκον τους καὶ με τὴν ψυχὴν τους τὴν ἔξοδον ὅπου εἶχαν γε-
νομένην εἰς τὸν αὐτὸν ναόν.

Κφλ. ζ'. Καὶ ἐπειδὴ καὶ ἡ {ειθιάσι} τῆς ἐκκλησίας δὲν ἐτελειώθει καὶ ὡσάν τελειωθεί ἂν
[ἴσως

καὶ εἶναι μαζωμένα ἄσπρα νὰ μὴν ἴμποροῦν οἱ ἐπιτρόποι καὶ κυβερνητάδες
ὅπου κατὰ καιρὸν θέλουν εὐρίσκονται νὰ ἐξουσιάζουν εἰς εὐτρέπισιν τοῦ
αὐτοῦ ναοῦ περισσότερον ἀπὸ ριάλια δέκα καὶ ἂν εἶναι χρεῖα νὰ γένη
περισσότερη ἔξοδος νὰ μὴν γίνεταί παρά με τὴν ἐρώτησιν καὶ γνώμην ὄλων
τῶν συναδελφῶν τοῦ περισσοτέρου μέρους.

Κφλ. ζ'. Ἄν ἴσως καὶ τινὰς θέλει ἀφιερῶσει τίποτες πρᾶγμα κινητὸ ἢ ἀκίνητο
εἰς τὸν αὐτὸν ναόν νὰ γράφεται εὐθύς τὸ ὄνομά του εἰς τὴν ἀγίαν πρό-
θεσιν διὰ νὰ ἔχη τὸ μνημόσυνον αἰωνίως καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἐφημέριος
ἢ κατεφημέριος ὅπου κατὰ καιρὸν εὐρίσκονται νὰ ἔχουν χρέος νὰ
κρατοῦν πρόθεσιν διὰ νὰ μνημονεύῃ τοὺς δωρητάς καὶ ἀδελφούς καὶ καλ-
λιεργοῦντας τὸν αὐτὸν ναόν.

Κφλ. η'. Ὁ ἐφημέριος ἢ κατεφημέριος ὅπου εἰς πάσαν καιρὸν θέλουν εὐρίσκονται
εἰς τὸν αὐτὸν ναόν νὰ ἔχουν χρέος κάθε ἀρχιμηνιά νὰ λειτουργοῦν
καὶ νὰ κάνουν καὶ μικρὸν ἁγιασμόν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἔπειτα νὰ πη-
γαίνῃ εἰς τὰ σπίτια τῶν ἀδελφῶν καὶ ἐνοριτῶν νὰ ἀγιάζη.

Κφλ. θ'. Καὶ ἐπειδὴ καὶ οἱ χριστιανοὶ ὅπου σέβουν λειτουργιὰς σέβουν καὶ λιβάνι καὶ κερὶ
καὶ ἂν στείλει καὶ κανένας καὶ γαζέτες, τὸ κερὶ καὶ λιβάνι νὰ ἀγρικέται καὶ νὰ
[εἶναι

τῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ λειτουργιὰς καὶ γαζέτες νὰ γίνονται τρία μερτικὰ τόσον εἰς
[αὐτά

ὅσον καὶ σαραντάρια καὶ ἄλλα εἰσοδήματα ποὺ μπαίνουν εἰς τὸν αὐτὸν ναόν νὰ
γίνονται τρία μερτικὰ, ἓνα νὰ παίρνῃ ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ ἄλλα δύο ὁ ἐφημέριος
[ἐπειδήτις

καὶ νὰ εἶναι ξένος ἐφημέριος ὡς καθὼς φανερώνει τὸ τρίτον κεφάλαιον καὶ τοῦτο
τὸ κεφάλαιον νὰ ἐνεργᾷ {γι} εἰς τὸν ξένον ἐφημέριον οὐχὶ εἰς τὰς γενεὰς τῶν
[ἀδελφῶν.

Κφλ. ι'. Ὁ ἐφημέριος ἢ κατεφημέριος ὅπου κατά καιρόν θέλουν εὑρεθοῦν νὰ ἐφημερεύουν νὰ εἶναι ὑποσχόμενοι νὰ μνημονεύουν παρρησίᾳ τοὺς ἐπιτρόπους ὡς κα-
θὼς πράττουν καὶ οἱ ἐκκλησίες τῆς Ἀγίας Μαύρας.

Κφλ. ια'. Τὰ παρόντα κεφάλαια θέλουν ἔτζι ὑπογεγραμμένα καὶ βεβαιωμένα ἀ-
πὸ τὲς .. γενεᾶς οἱ ὁποῖες ἀγρικιόνται ἀδελφοί καὶ κτήτορες τοῦ αὐτοῦ ναοῦ
καὶ θέλουν βεβαιώσουν ὑπὸ χειρὸς τους καὶ ὅσοι δὲν ἠξέϋρουν γράμματα
θέλουν βάλλει ἄλλους νὰ βεβαιώσουν διὰ ὄνομά τους καὶ ἐτοῦτο ἔγινεν
διὰ νὰ ἔχουν τὴν προεπομένην ἐνέργειαν ὡς εἶναι δικαιοσύνην καὶ διὰ
τὴν τελειότεραν εὐτρέπισιν τοῦ αὐτοῦ ναοῦ καὶ νὰ εἶναι στερεὰ καὶ ἀπα-
ρασάλευτα ἐν παντί κριτηρίῳ καὶ βήματι.

Κφλ. ιβ'. Ἐπειδὴ τις καὶ τὴν σήμερον εὐρίσκεται ἐφ' ἱερέας ὁ παπὰ κὺρ Ἀθανάσιος Μέ-
γιστος νὰ ἔχη τὴν ἐφημερίαν εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν ἕως παντελοῦς ζωῆς του
ὡς ἀδελφός καὶ κτήτορας τοῦ αὐτοῦ ναοῦ καὶ νὰ μὴν ἡμποροῦν νὰ τοῦ πάρουν
καμίας νιλογῆς μερτικόν τόσον αὐτουνοῦ ὅσον καὶ ἄλλου ἀδελφοῦ ὅπου
κατά καιρόν θέλουν γένει ἱερεῖς ὡς καθὼς φανερώνει καὶ τὸ δεῦτερον κε-
φάλαιον καὶ εἰ μὲν καὶ ἔλθει εἰς ἀδυναμίαν ὁ ἄνωθεν Μέγιστος νὰ ἡμπορῇ νὰ
βάνῃ νὰ βάνῃ ἄλλον ἱερέαν νὰ ἐφημερεύῃ εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν μὲ ὑπόσχε-
σιν νὰ εὐχαριστᾷ {γι} τὴν ἀδελφότητα ἐπειδὴ τις καὶ νὰ μὴν εὐρίσκεται ἄλλος
ἱερέας τὴν σήμερον ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους ἀδελφούς ἂν καλὰ καὶ νὰ εὐ-
ρίσκεται καὶ ἱερέας ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα νὰ ἔχη χρέος νὰ βγάζῃ τὸ μερτικόν τοῦ
ἄνωθεν Μέγιστου ἕως ὅπου ζῇ καὶ νὰ ἔχη χρέος νὰ δουλεύῃ καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἂν
[ἴσως
καὶ ὁ ἄνωθεν Μέγιστος ἔλθει εἰς ἀδυναμίαν. Καὶ οὕτως θέλοι εἶναι βεβαιωμένα
[καὶ ὑπογεγραμμένα
ὑπὸ χειρὸς τῶν ἀδελφῶν ὅσοι ἠξέϋρουν γράμματα καὶ ὅσοι δὲν ἠξέϋρουν θέλοι
[βεβαιουσι ἄλλοι διὰ ὄνομά τους.

Ἀθανάσιος ἱερέυς Μέγιστος, βεβαιῶνω τὰ ἄνωθεν καπίτουλα.

Δραῆκος Κεχράς, βεβαιῶνω τὰ ἄνωθεν καπίτουλα.

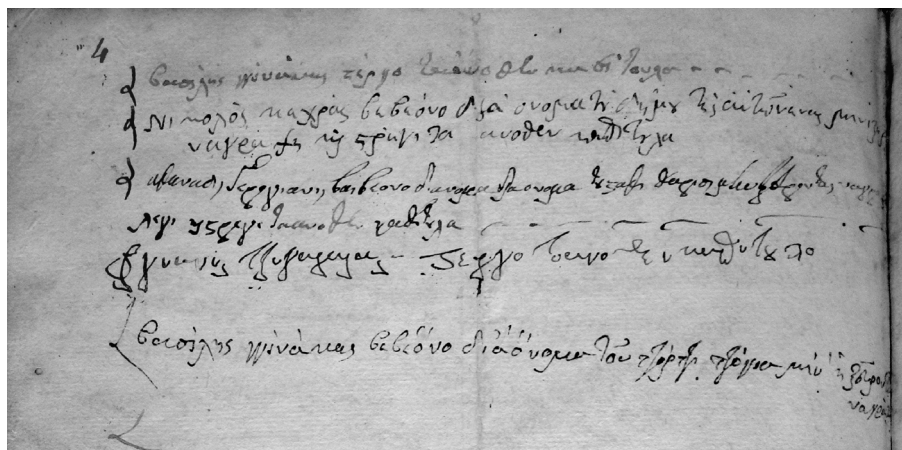
Βασίλης Γγινάκας, βεβαιῶνω διὰ ὄνομα τοῦ Νάστου Γκενοβέλη μὴν ἠξέϋροντας νὰ γράψῃ.

Νικολός Κεχράς, βεβαιῶνω τὰ ἄνωθεν καπίτουλα.

Ἀθανάσιος τοῦ Γερογιάννη, βεβαιῶνω τὰ ἄνωθεν καπίτουλα.

Ἀθανάσιος τοῦ Γερογιάννη, βεβαιῶνω διὰ ὄνομα τοῦ Δήμου Νικλάμπα μὴν ἠξέϋροντας νὰ
[γράψῃ.

Νικολός Κεχράς, βεβαιῶνω διὰ ὄνομα τοῦ Γιαννίτση τοῦ Κίτσου μὴν ἠξέροντας νὰ γράψῃ.

ΕΙΚΟΝΑ 7: Καπίτολο του ναού του αγίου Δημητρίου. Υπογραφές μελών
(ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 4)

Βασίλης Γρινάκας, στέργω τὰ ἄνωθεν καπίτουλα.

Νικολός Κεχράς, βεβαιώνω διά ὄνομα τοῦ Δήμου τῆς Ἀντώναινας μὴν ἡξεύροντας
νὰ γράφῃ καὶ στέργει τὰ ἄνωθεν καπίτουλα.

Ἀθανάσιος Γερογιάννης, βεβαιώνω διά ὄνομα τοῦ Στάθῃ Παρίση μὴν ἡξεύροντας νὰ
γράφῃ λέξῃ καὶ στέργει τὰ ἄνωθεν καπίτουλα.

Γιάννης Τζιγαράς, στέργω τὸ ἄνωθεν καπίτουλο.

Βασίλης Γρινάκας, βεβαιώνω διά ὄνομα τοῦ Τζώρτζη Τζόγια μὴν ἡξεύροντας νὰ γράφῃ.

Το δεκρέτο του ναοῦ

Μετά τη σύνταξη και υπογραφή του Καπίτολου του ναοῦ του αγίου Δημητρίου και την ἐγκρίσή του από την ενετική διοίκηση,²⁴ ο παπὰ Ἀθανάσιος Μέγιστος και τα μέλη της ἀδελφότητος υπέβαλαν αἴτημα στον Γενικό Προβλεπτή της Θάλασσας Zorzi Grimani ζητώντας να τους παραχωρηθεῖ

²⁴ Ο καταστατικός χάρτης του ναοῦ ἐγκρίθηκε από τον Γενικό Προβλεπτή της Θάλασσας Zorzi Grimani πιθανότατα με το από 16.12.1739 διάταγμά του. Ο Δρ. Σπύρος Χρ. Καρύδης, αναφερόμενος στην απογραφή των ἐκκλησιῶν της Πρέβεζας του 1789, μας πληροφορεῖ ὅτι ο ναός του αγίου Δημητρίου ἦταν ἀδελφότητα αποτελούμενη από δώδεκα οἰκογένειες, οι οποίες κατονομάζονται στο διάταγμα του Γενικού Προβλεπτή Zorzi Grimani της 16.12.1739 (το πρωτότυπο κείμενο της απογραφῆς ἀναφέρει 16 Xbre 1739 και σε ἄλλο σημείο 13 Xbre 1739), βλ. ΚΑΡΥΔΗΣ 2019, 73, 152, 155.

συγκεκριμένο οικόπεδο, με σκοπό να οικοδομήσουν σε αυτό ναό αφιερωμένο στον άγιο Δημήτριο και κατοικία του ιερέα. Το οικόπεδο, συγκεκριμένων ορίων και διαστάσεων, βρισκόταν εντός του αστικού ιστού της Πρέβεζας, με πρόσοψη στην κεντρική οδό, η οποία οδηγούσε προς το κάστρο της (*strada della Piazza*).²⁵ Τα μέλη της αδελφότητας ζητούσαν, επίσης, να τους παραχωρηθεί δασώδης έκταση σαράντα στρεμμάτων, ώστε με τα έσοδα της εκμετάλλευσής της να καλύπτονται οι λειτουργικές ανάγκες του ναού.

Το αίτημα ικανοποιήθηκε με την υπογραφή διατάγματος, *decreto*, του Γενικού Προβλεπτή της Θάλασσας, στις 13 Φεβρουαρίου 1740.²⁶ Με το διάταγμα, τόσο το οικόπεδο όσο και η δασώδης έκταση αποδόθηκαν εις το διηνεκές στον παπά Αθανάσιο και τους αδελφούς του ναού, με την υποχρέωση να καλλιεργούν την έκταση, χωρίς να κόψουν τα μεγάλα δένδρα που υπήρχαν σε αυτή, και να αποδίδουν τη νόμιμη δεκάτη στην οικονομική υπηρεσία της Αγίας Μαύρας.²⁷

Οκτώ ημέρες πριν την υπογραφή τού ως άνω διατάγματος, ο δημόσιος χωρομέτρης των Ενετών, συνταγματάρχης Antonio Visconti, βεβαίωνε ότι το οικόπεδο, το οποίο αιτούνταν ο παπά Αθανάσιος Μέγιστος και η αδελφότητα, ήταν δημόσιο κτήμα, παρέχοντας, έτσι, τη δυνατότητα στη διοίκηση να το αποδώσει στους αιτούντες, οι οποίοι ήθελαν να κτίσουν σε αυτό ναό στο όνομα του αγίου Δημητρίου. Βεβαίωνε, επίσης, ότι το οικόπεδο είχε μήκος 15 βενετικών βημάτων και πλάτος 5,5 βημάτων (26,10 μέτρα και 9,60 μέτρα αντίστοιχα),²⁸ συνόρευε βόρεια με οικόπεδο του Γιάννη Τσιγαρά, νότια με οικόπεδο του Δήμου Ξάνθη, δυτικά με δημόσια οδό και ανατολικά με τη θάλασσα.²⁹ Τα σαράντα στρέμματα γης συνίσταντο από τρία οικόπεδα. Το πρώτο, δασώδες,

²⁵ Η οδός αυτή είναι η σημερινή Εθνικής Αντιστάσεως, όπου και η κεντρική αγορά της πόλης.

²⁶ Η χρονολογία στο διάταγμα είναι: *13 Febraio 1739, Stile Nuovo, More Veneto*. Ο βενετσιάνικος τρόπος χρονολόγησης (*More Veneto*) θεωρεί ως αρχή της νέας χρονιάς την 1^η Μαρτίου. Έτσι, η βενετσιάνικη χρονολογία 13.2.1739 είναι η Γρηγοριανή 13.2.1740. Σημειώνουμε, επ' ευκαιρία, ότι οι δημόσιες αρχές και υπηρεσίες της εποχής εκείνης χρησιμοποιούσαν το Γρηγοριανό (νέο) ημερολόγιο (*Stile Nuovo*), ενώ οι ορθόδοξες ελληνικές κοινότητες το Ιουλιανό (παλαιό) ημερολόγιο, το οποίο υπολειπόταν τον 18^ο αιώνα κατά 11 ημέρες του Γρηγοριανού και τον 19^ο αιώνα κατά 12 ημέρες.

²⁷ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. γ'.

²⁸ Ένα βενετσιάνικο βήμα (*passo*) ισούται με 1,74 μέτρα, περίπου. Βλ. ΣΤΕΡΙΩΤΟΥ 1992, I, 271, 273.

²⁹ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. ε'. Ανατολικά του ναού του αγ. Δημητρίου το έδαφος ήταν *βαρκό*, μόνιμα υγρό, αφού ήταν στο ίδιο σχεδόν επίπεδο με τη στάθμη της θάλασσας. Για τον λόγο αυτόν ο χώρος έχει μείνει μέχρι και σήμερα ανοικοδόμητος και, έτσι, δημιουργήθηκε η ανώνυμη πλατεία βόρεια του κτηρίου του Δημοτικού Λιμενικού Ταμείου. Στο δυτικό-βορειοδυτικό τμήμα του ακάλυπτου αυτού χώρου οικοδομήθηκαν προπολεμικά τα Δημοτικά Ουρητήρια, πιθανότατα επί της τέταρτης δημαρχίας Βασιλείου Μπάλκου (1934-1939) και σίγουρα πριν το 1938, τα οποία κατεδαφίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990, επί της τρίτης δημαρχίας κ. Νίκου Δ. Γιαννούλη.

Voz: Zorzi Grimani per lui 8

Don: Paolo da Mare

La: Giovanni e Megisto, e Gonzetti implorano
 da questa Sena la concessione d'un fondo es-
 tendente in larghezza di braccia di sessa cinque
 e mezzo di larghezza, e quindici di lunghezza,
 compreso il mare da intorcersi nei fossi di
 cinta nell'abitato di S. Demetrio del Golo. Si monta per
 venire sopra lo stesso una chiesa in onore
 di S. Demetrio, et egualmente l'incoronazione di
 S. Andrea quaranta di terreno toscano in man-
 tenimento della chiesa accennata. Per questo
 per Voz: di concedere un oggetto si progiacche
 risulta dall'istesso. S'è deciso essere il fondo
 pred. a pubblica disposizione di S. E. e minimamente
 in virtù delle patenti e concessioni del Senato
 da Mare di concederlo unitamente all'incoronazione
 S. Andrea quaranta di terreno agli espressi Signori
 Giovanni e Megisto, e Gonzetti, perché a loro
 a godere così d'uno che d'altri posse e successori
 loro in perpetuo, con l'obbligo per gli concessi di
 terreni, fossati, e cristiani e mura, coltivarli
 e rendere gli stessi con l'obbligo di costruire la chiesa
 di S. Demetrio di S. Andrea, e delle patenti
 ordinario ome oggetto ibid. per la loro personale osservanza
 in quanto
 Di 13 Feb. 1739 S. M. S.

Zorzi Grimani M. M. da Mare

Giovanni Balduino

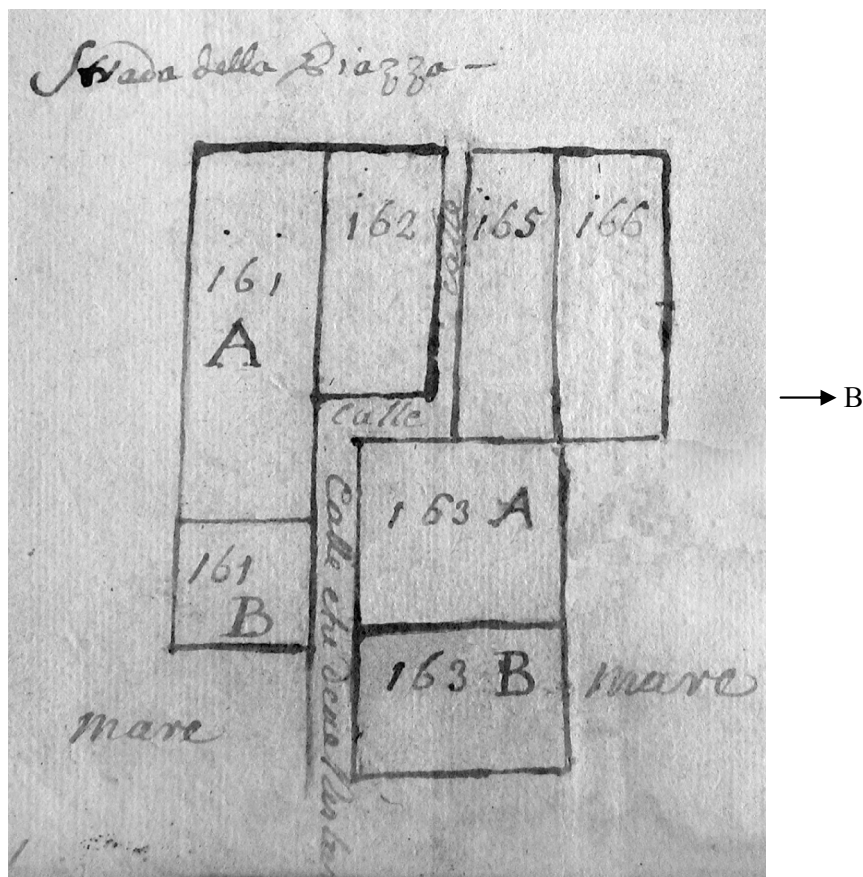
EIKONA 8: Το διάταγμα του Zorzi Grimani της 13.2.1740
(ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. γ')

ακαλλιέργητο βρισκόταν στην περιοχή Λογγίδια και είχε έκταση εννέα (9) στρεμμάτων. Το δεύτερο βρισκόταν στην περιοχή Στραβοβελανιδιά και είχε έκταση είκοσι (20) στρεμμάτων. Το τρίτο βρισκόταν στην περιοχή Καλαμίτσι, είχε έκταση έντεκα (11) στρεμμάτων και συνόρευε με οικόπεδο της Θεοδούλας Σκιαδαρέση.³⁰ Το κείμενο του διατάγματος έχει ως ακολούθως (Εικ. 8):

*Noi Zorzi Grimani per la Serenissima Republica di Venezia
Provveditor General da Mar
Papà Attanassi Megisto, e Confratelli implororono
da questa carica la concessione d'un fondo esis-
tente trà l'abitazioni di Prevesa di passa cinque
e mezzo di larghezza, e quindecì di lunghezza
compreso il Mare da imbonirsi nei confini des-
critti nell'oltrascritta fede del colonnello Visconti, per
errigere sopra lo stesso una Chiesa in onore di
San Demetrio, et equalmente l'investitura di
strema quaranta di terreno boschivo in man-
tenimento della Chiesa accennata. Persuasi
per Noi di secondare un oggetto si progicacchè
risulta dall'oltrascritta fede essere il fondo
predetto a pubblica disposizione si determiniamo
in virtù delle predette, e con l'autorità del Generalato nostro
da Mar di concederla unitamente alli ricercati
strema quaranta di terreno agl'espressi Papà
Attanassi Megisto, e Confratelli perche abbiano
a godere così l'uno, che gl'altri per se e successori
loro in perpetuo, con l'obbligo per quello concerne li
terreni, sboscati, che siano, e ridotti a coltura sen-
za recidere gl'alberi grossi di corrispondere la solita
decima nella Camera Fiscale di Santa Maura. E delle presenti
ordiniamo, ove spetta, il registro per la loro pontuale osservanza
In quorun fidem
Die 13 Febraio 1739 Stile Nuovo More Veneto
Zorzi Grimani Provveditor General da Mar
Girolamo Balu {...}*³¹

³⁰ Βλ. AIMNII, B.12/Π.87, σελ. ε', 171, όπου δίνονται και στοιχεία των όμορων ιδιοκτησιών.

³¹ Βλ. AIMNII, B.12/Π.87, σελ. γ'.

ΕΙΚΟΝΑ 9: Τοπογραφικό σκαρίφημα της περιοχής του ναού.
 Λεπτομέρεια από βεβαίωση της 10.5.1775
 (ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 173)

Τις διαστάσεις του οικοπέδου, στο οποίο ανεγέρθηκε ο ναός και η κατοικία τού εφημερίου του, καθώς και πληροφορίες για τις όμορες ιδιοκτησίες, αντλούμε από το τοπογραφικό σκαρίφημα (Εικ. 9) που περιλαμβάνεται σε βεβαίωση της 10^{ης} Μαΐου 1775,³² υπογεγραμμένη από τον δημόσιο χωρομέτρη Τζώρτζη Παπαδόπουλο (Zorzi Pappadopolulo) και τον γραμματέα των αστικών υποθέσεων Δανιήλ Αλεάνδρη (Daniel Alleandri). Από αυτό προκύπτει ότι το με αρ. 161Α οικόπεδο είναι του παπά Αθανάση Μεγίστου και ότι τμήμα του ήταν του

³² Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 173. Τη βεβαίωση αιτήθηκε ο παπά Χρήστος Μαλτέζος.

Τσιγαρά, που το καταπατούσε.³³ Το με αρ. 161B οικόπεδο είναι της εκκλησίας του αγίου Δημητρίου, έχει μήκος 5 βήματα και πλάτος 5 βήματα.³⁴ Το με αρ. 162 οικόπεδο είναι των αδελφών Τσιγαρά, υιών του μακαρίτη Γιάννη Τσιγαρά, με μήκος 11 βήματα και πλάτος 6 ½, και συνορεύει βόρεια και ανατολικά με οδό (*Calle*). Το με αρ. 163Α οικόπεδο είναι του παπά Χρήστου Μαλτέζου, έχει μήκος 10 βήματα και πλάτος 9 και ανήκε στον καλόγερο Defarano, ο οποίος το πούλησε στον Ρίζο Ραφτόπουλο. Το με αρ. 163Β οικόπεδο είναι του Ιωάννη Μαλτέζου, υγρό, με μήκος 10 βήματα και πλάτος 7 βήματα. Το με αρ. 165 ήταν του Τζώρτζη Δέρβου, με μήκος 12 βήματα και πλάτος 3. Το με αρ. 166 είναι του Ρίζου Ραφτόπουλου, με μήκος 12 βήματα, όπως εκείνο του Δέρβου, και πλάτος 5, και ανήκε στη μοναχή Καλλινίκη, όπως και εκείνο του Δέρβου και άλλα. Στο σκαρίφημα σημειώνονται, επίσης, οι στενές οδοί (*Calle*), η κεντρική οδός που οδηγεί στο κάστρο (*Strada della Piazza*) και τα σημεία, μέχρι τα οποία φτάνει η θάλασσα (*Mare*).

Είκοσι πέντε στρέμματα γης, σε διάφορες θέσεις της περιοχής, παραχωρήθηκαν στην αδελφότητα με διάταγμα του Γενικού Προβλεπτή της Θάλασσας Antonio Loredan, που υπογράφηκε στις 15 Ιουλίου 1740 ή 1741, ενώ άλλα τριάντα στρέμματα ελαιώνων, που φυτεύτηκαν από μέλη της αδελφότητας, αποδόθηκαν στον ναό με διάταγμα του ίδιου Προβλεπτή, που υπογράφηκε στις 16 Ιουνίου 1741.³⁵

Εφημέριοι και επίτροποι του ναού

Το τέταρτο κεφάλαιο του Καπίτολου του ναού προέβλεπε την εκλογή επιτρόπων και γραμματέα του ναού κάθε χρόνο. Στην πράξη αποδείχθηκε ότι η εκλογή επιτρόπων γινόταν αρχικά κάθε δύο περίπου χρόνια, όπως συνηθιζόταν και σε άλλους ναούς της Πρέβεζας. Από τη μελέτη του καπιτολάριου του ναού πληροφορούμαστε τόσο για ονόματα μερικών εφημερίων όσο και επιτρόπων του ναού. Η τήρηση πρακτικών εκλογής επιτρόπων δεν ήταν συστηματική. Σε διάρκεια εβδομήντα περίπου ετών καταχωρίζονται στο καπιτολάριο μόλις εννέα εκλογές επιτρόπων.

Ο Αθανάσιος Μέγιστος, συνιδρυτής της αδελφότητας του αγίου Δημητρίου, υπήρξε ο πρώτος εφημέριος του ναού και υπηρέτησε σε αυτόν για όλη του τη

³³ Πρόκειται για το οικόπεδο που παραχωρήθηκε το 1740 στον ιερέα Αθανάσιο Μέγιστο και την αδελφότητα του ναού του αγίου Δημητρίου, με μήκος 15 βενετσιάνικα βήματα και πλάτος 5 ½ βήματα (26,10 μ. και 9,60 μ. αντίστοιχα).

³⁴ Το οικόπεδο αυτό, στα ανατολικά του ναού, προς την πλευρά της θάλασσας, φαίνεται ότι παραχωρήθηκε στον ναό, μετά το 1740 και προ του 1775, ή περιήλθε στην ιδιοκτησία του με άλλον τρόπο.

³⁵ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 172· ΚΑΡΥΔΗΣ 2019, 153.

ζωή. Από τη μελέτη μας προκύπτει ότι ο Αθανάσιος Μέγιστος ήταν εφημέριος τουλάχιστον μέχρι το 1775. Δύο χρόνια αργότερα, το 1777, εφημέριος εμφανίζεται ο Νικολός Κεχράς, αδελφός της αδελφότητας από την ίδρυσή της, ο οποίος πιθανότατα ορίστηκε από τον Αθανάσιο Μέγιστο ως αντικαταστάτης ή βοηθός του ή εκλέχθηκε από την αδελφότητα μετά τον θάνατο του παπά Αθανάση. Το καπιτολάριο δεν παρέχει καμία ένδειξη ή σχετική πληροφορία επ' αυτού. Το 1808 εφημέριος αναφέρεται ο ιερομόναχος Χρύσανθος Αργέντης.³⁶

Η πρώτη καταγεγραμμένη εκλογή επιτρόπων του ναού, που πιθανότατα είναι και η πρώτη εκλογή επιτρόπων, πραγματοποιήθηκε στις 25 Ιουλίου 1744. «Εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον συνάχθη ἡ ἀδελφότης αὐτῆς [τῆς] ἐκκλησίας διὰ νὰ μπαλοτάρουν ἐπιτρόπους», αναφέρει το πρακτικό της ψηφοφορίας. Ψήφισαν (ἐμπαλοτάρισαν) 10 αδελφοί και εκλέχθηκαν ως ἐπίτροποι ο Γιαννίτης του Κίτσου, με 8 θετικές ψήφους, και ο Βασίλης Γκινάκας, με 7 θετικές ψήφους. Δεν εκλέχθηκαν ο Νικολός Κεχράς, που πήρε 6 ψήφους, και ο Δήμος Νικλάμπας, που πήρε 3 ψήφους.³⁷

Στη δεύτερη καταγεγραμμένη εκλογή επιτρόπων, που έγινε μετά από δύο χρόνια, στις 6 Ιουλίου 1746, «ἐσυνάχθησαν οἱ εὐρεθέντες ἀδερφοί διὰ νὰ ψηφίσουν καὶ μπαλοτάρουν ἐπιτρόπους καὶ γραμματικόν [...] διὰ χρόνον ἕναν». Ψήφισαν 14 αδελφοί και εκλέχθηκαν ως ἐπίτροποι ο Δήμος της Αντώναινας, με 13 θετικές ψήφους, και ο Νικολός Κεχράς, με 12 θετικές ψήφους. Δεν εκλέχθηκαν ο Τζώρτζης Τζόγιας, που πήρε 6 ψήφους, και ο Ιωάννης Τσιγαράς, που πήρε 4 ψήφους. Το πρακτικό δεν αναφέρει ποιος εκλέχθηκε γραμματέας.³⁸

Μετά από ενάμισι περίπου χρόνο, στις 13 Νοεμβρίου 1747, «μὲ τὸ σήμαμα τοῦ σημάνδρου ἐσυνάχθησαν οἱ εὐρεθέντες ἀδελφοί τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας διὰ νὰ μπαλοτάρουν ἐπιτρόπους». Ψήφισαν 11 αδελφοί και εκλέχθηκαν ως ἐπίτροποι «διὰ ἕναν χρόνον» ο Τζώρτζης Τζόγιας που «ἐπῆρε εἰς τὸ ναὶ μπάλες 9 καὶ εἰς τὸ ὄχι μπάλες 2» και ο Πάνος Κεχράς που «ἐπῆρε εἰς τὸ ναὶ μπάλες 8 καὶ εἰς τὸ ὄχι μπάλες 3». Δεν εκλέχθηκαν ο Ιωάννης Τσιγαράς, που πήρε 3 θετικές ψήφους, και ο Στάθης Παρήσης, που πήρε 2 θετικές ψήφους.³⁹ Εάν διαβάσουμε κυριολεκτικά το αρχικό κείμενο του πρακτικού, πληροφορούμαστε ότι ο ναός το 1747 είχε σήμαντρο και όχι καμπάνα. Το λεκτικό του πρακτικού αλλάζει μερικά χρόνια αργότερα και το 1755 διαβάζουμε «[...] μὲ τὸ σήμαμα τῆς καμπάνας», απ' όπου πληροφορούμαστε ότι ο ναός είχε, πλέον, καμπάνα.

Η επόμενη καταγεγραμμένη εκλογή επιτρόπων έγινε στις 29 Αυγούστου 1755, όταν «μὲ τὸ σήμαμα τῆς καμπάνας ἐσυνάχθησαν οἱ εὐρεθέντες ἀδελφοί»,

³⁶ Βλ. AIMNΠ, B.12/Π.87, σελ. 33.

³⁷ Βλ. AIMNΠ, B.12/Π.87, σελ. 4.

³⁸ Βλ. AIMNΠ, B.12/Π.87, σελ. 5. Για τον Δήμο της Αντώναινας, βλ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2018, 101, 140.

³⁹ Βλ. AIMNΠ, B.12/Π.87, σελ. 5-6.

οι οποίοι από τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας προκύπτει ότι ήταν 15. Ο τρόπος εκλογής φαίνεται ότι άλλαξε σε αυτήν την ψηφοφορία. Εκλέχθηκε ένας επίτροπος, ο Αθανάσιος Γερογιάννης, με 14 θετικές ψήφους, ενώ ο Γιαννίσης του Κίτσου, που πήρε 13 θετικές ψήφους, δεν εκλέχθηκε. Στη συνέχεια οι αδελφοί του ναού ψήφισαν για γραμματέα και εκλέχθηκε ο Νικολός Γκενοβέλης με 10 θετικές ψήφους, ενώ ο Χρίστος Κολόμπας πήρε 4 ψήφους και δεν εκλέχθηκε. Έτσι, «ἔμεινε ὁ κύρ Θανάσιος Γερογιάννης διά ἐπίτροπος καὶ ὁ Νικολό Γγεννοβέλις διά γραμματικὸς».⁴⁰ Οι ίδιοι υπογράφουν πράξη αφιέρωσης κινητῶν πραγμάτων στον ναό, με ημερομηνία 1^η Ιουλίου 1767. Ο πρώτος ως επίτροπος και ο δεύτερος ως γραμματικός.⁴¹

Πέρασαν είκοσι χρόνια για να καταγραφεί νέα εκλογή επιτρόπων του ναού. Στις 24 Μαΐου 1775 «μὲ τὸ σήμαμα τῆς καμπάνας ἐσυνάχθησαν οἱ εὐρεθέντες ἀδελφοί διά νὰ μπαλοτάρουν». Ψήφισαν 17 αδελφοί και εκλέχθηκαν ως επίτροποι οι Τζώρτζης Τζόγιας με 14 θετικές ψήφους και Γιάννης Κεχράς με 13 θετικές ψήφους. Δεν εκλέχθηκαν οι Γιάννης Γερογιάννης και Γιάννης Νικλάμπας που πήραν 8 ψήφους ο καθένας.⁴²

Εννέα χρόνια αργότερα, στις 7 Ιανουαρίου 1784, «ἐσυνάχθησαν» 16 αδελφοί του ναού και εξέλεξαν επιτρόπους τον Νικολό Γκενοβέλη με 13 θετικές ψήφους και τον Αναστάση Τζόγια με 12 ψήφους. Καγκελάριος του ναού φαίνεται να εκλέχθηκε ο Ξάρχης της Αντώνενας με 9 ψήφους έναντι του Σπύρου Νικιλάμπα που πήρε μία λιγότερη ψήφο. Στην ίδια συνέλευση των αδελφών του ναού πάρθηκε ομόφωνη απόφαση να πουληθεί ένα λιοστάσι του ναού που συνόρευε με ακίνητο του Μόσχου Κουφέα και τα έσοδα της πώλησης να μείνουν για να κτιστεί ελαιοτριβείο.⁴³

Στις 26 Ιανουαρίου 1789 «μὲ τὸ σήμαμα τῆς καμπάνας, ἐσυνάχθησαν οἱ συνευρεθέντες ἀδελφοί τοῦ ἁγίου Δημητρίου διά νὰ μπαλοτάρουν νέους κυβερνήτας καὶ ἐπιτρόπους τοῦ ναοῦ διά χρόνους ἐρχομένους δύο». Οι 13 αδελφοί εξέλεξαν τον Χρίστο Γερογιάννη με 12 θετικές ψήφους και τον Αναγνώστη Γκινάκα με 9 ψήφους. Δεν εκλέχθηκαν οι Ιωάννης Κεχράς και Σπύρος Νικιλάμπας που πήραν 8 και 7 ψήφους αντίστοιχα.⁴⁴

⁴⁰ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 6. Ο Γιαννίσης του Κίτσου που δεν εκλέχθηκε, είχε εκλεγεί επίτροπος στην προ εντεκαετίας εκλογή επιτρόπων του ναού, το 1744. Ο Νικολός Γκενοβέλης αναφέρεται στα αποτελέσματα της ψηφοφορίας και ως Νικολάτος: «καὶ πήρε ὁ Νικολάτος στὸ νὰὶ μπάλες 10 καὶ στὸ ὄχι μπάλες 5».

⁴¹ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 125.

⁴² Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 6-7. Ο Τζώρτζης Τζόγιας είχε εκλεγεί ξανά επίτροπος του ναού προ εικοσιοκταετίας, το 1747. Ο Ιωάννης Κεχράς θα γινόταν, εικοσιπέντε χρόνια αργότερα, ένας από τους προέδρους της Κοινότητας Πρεβέζης επί Αυτονομίας, βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2007, 110.

⁴³ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 7. Για το ελαιοτριβείο του ναού του αγ. Δημητρίου, βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 2012, 169. Για τον Μόσχο Κουφέα, ενορίτη του ναού του αγ. Χαράλάμπους, βλ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2018, 324-325, 362.

⁴⁴ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 7-8.

ΠΙΝΑΚΑΣ: Γνωστοί εφημέριοι, επίτροποι και γραμματείς του ναού αγ. Δημητρίου Πρεβέζης

Έτος	Εφημέριος	Επίτροποι	Γραμματέας
1740	Αθανάσιος Μέγιστος		
1744		Γιαννίτσης του Κίτσου Βασίλης Γκινάκας	
1746		Δήμος της Αντώναινας Νικολός Κεχράς	
1747		Τζώρτζης Τζόγιας ⁴⁵ Πάνος Κεχράς	
1755		Αθανάσης Γερογιάννης	Νικολός Γκενοβέλης
1767		Αθανάσης Γερογιάννης	Νικολός Γκενοβέλης
1775		Τζώρτζης Τζόγιας Γιάννης Κεχράς	
1777	Νικολός Κεχράς ⁴⁶		
1784		Νικολός Γκενοβέλης Αναστάσης Τζόγιας	Ξάρχης της Αντόνενας
1789	Πάνος Γκινάκας ⁴⁷	Χρίστος Γερογιάννης Αναγνώστης Γκινάκας	
πριν το 1808		Αθανάσιος Γκινάκας Διαμάντης Κεχράς	
1808	Χρυσανθος Αργέντης	Χρήστος Μαμάτης Νικολός Γιωργαντζής	
1853		Ανδρέας Μαργαρόνης Αθανάσιος Χρόνης	
1859	Ανθιμος	Ανδρέας Μαργαρόνης Γεώργιος Τσακαμπήκας	

⁴⁵ Ο Τζώρτζης Τζόγιας εμφανίζεται επίτροπος του ναού και στις 26.8.1753, όπως προκύπτει από αναφορά του Francesco Callichiorulo. Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. δ'.

⁴⁶ Όπως προκύπτει από τη διαθήκη της Μάρως, συζύγου Σίμου Ξερομερίτη, η οποία συντάχθηκε στις 5.9.1777 από τον συμβολαιογράφο Κωνσταντίνο Γκινάκα και περιλαμβάνεται στον κώδικα με αριθμό καταλόγου Β.39/Π.172 του ΑΙΜΝΠ. Βλ. ΖΙΑΓΚΑΣ 2013, 34-35, 66-67, 106 και το πρωτότυπο στο ΑΙΜΝΠ, Β.39/Π.172, φ. 8r-8v.

⁴⁷ Όπως προκύπτει από την απογραφή των ναών της Πρέβεζας της 20.8.1789. Βλ. ΚΑΡΥΔΗΣ 2019, 73, 157. Ο Πάνος Γκινάκας εμφανίζεται ως ιερέας και το 1780, χωρίς να γνωρίζουμε σε ποιον ναό ήταν εφημέριος. Βλ. ΖΙΑΓΚΑΣ 2013, 40, 79.

Στις 8 Νοεμβρίου 1808 εκλέχθηκαν νέοι επίτροποι του ναού «διά δύο ολοκλήρους χρόνους» οι Χρήστος Μαμάτης και Νικολός Γιωργαντζής. Την πράξη υπογράφουν ο εφημέριος ιερομόναχος Χρύσανθος Αργέντης και οι αποχωρούντες επίτροποι Αθανάσιος Γκινάκας και Διαμάντης Κεχράς.⁴⁸

Στις 4 Μαρτίου 1853 «ἐγένε ἡ φάμπρικα τῆς μάντρας τοῦ ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Ἀνδρέου Μαργαρώνη καὶ Ἀθανασίου Χρόνη», διὰ συνδρομῆς τῶν δύο αὐτῶν επιτρόπων και «βοηθείας τῶν Χριστιανῶν».⁴⁹

Τέλος, την 1^η Φεβρουαρίου 1859 επίτροποι του ναού ήταν ο Ανδρέας Μαργαρώνης και Γεώργιος Τσακαμπήκας, οι οποίοι με πράξη τους παρέδωσαν τα κινητά αντικείμενα του ναού σε νέους επιτρόπους.⁵⁰

Σταχυολογήματα από το καπιτολάριο

Κρίναμε ότι ορισμένα ακόμη κείμενα από το καπιτολάριο του ναού του αγίου Δημητρίου χρήζουν δημοσίευσης, καθώς μας παρέχουν πληροφορίες ιστορικού ενδιαφέροντος τόσο για τον ναό όσο και για την Πρέβεζα. Τα παραθέτουμε ακολούθως.

Στις 20 Οκτωβρίου 1795, λίγες ημέρες πριν την εορτή του αγίου Δημητρίου, τοποθετήθηκε καινούργια καμπάνα στον ναό, η οποία αγοράστηκε από τη Βενετία έναντι 76:25 γροσίων.⁵¹ Σημειώνουμε, ότι τρία χρόνια νωρίτερα είχε οικοδομηθεί ο βενετσιάνικος πύργος του ρολογιού της Πρέβεζας και τοποθετήθηκε στην κορυφή του εξαιρετικής ποιότητας καμπάνα αγορασμένη από τους φημισμένους κατασκευαστές καμπανών Canciani της Βενετίας.⁵²

Στις 12 Οκτωβρίου 1798, ημέρα κατά την οποία έγινε η μάχη της Νικολόλεως –μεταξύ των στρατιωτικών σωμάτων του Αλή πασά των Ιωαννίνων και τού γιου του, Μουχτάρ, από την πλευρά των επιτιθέμενων και της γαλλικής φρουράς της Πρέβεζας και Πρεβεζάνων που την υποστήριζαν από την πλευρά

⁴⁸ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 33.

⁴⁹ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 126.

⁵⁰ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 126.

⁵¹ Το κείμενο έχει ως εξής: 20 Οκτωβρίου [17]95: *διά μίαν καμπάν|να από Βενετζά 76:25 | σίδερο διά τὴν ἄλυσον 1:17 | σκοινί διά τὴν ἄλυσον :11*. Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 14. Το γρόσι ήταν νομισματική υποδιαίρεση της οθωμανικής χρυσής λίρας, η οποία είχε 100 γρόσια. Κάθε γρόσι είχε 40 παράδες ή 120 άσπρα. Λόγω αυτής της μη δεκαδικής υποδιαίρεσης χρησιμοποιούταν το σύμβολο « : » για να σημειωθεί η υποδιαίρεση. Έτσι, ο συμβολισμός 76:25 σήμαινε 76 γρόσια και 25 παράδες, ο οποίος με το δεκαδικό σύστημα θα ήταν 76,625 γρόσια· ο συμβολισμός 66:20 σήμαινε 66 γρόσια και 20 παράδες, ο οποίος με το δεκαδικό σύστημα θα ήταν 66,50 γρόσια· ο συμβολισμός 3:32 σήμαινε 3 γρόσια και 32 παράδες, ο οποίος με το δεκαδικό σύστημα θα ήταν 3,80 γρόσια.

⁵² Για την καμπάνα του πύργου του ρολογιού της Πρέβεζας, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2017β, 365-368.

των αμυνόμενων— και ο επακολουθήσας «Χαλασμός» της Πρέβεζας,⁵³ ο επίτροπος-ταμίας του ναού γράφει στο καπιτολάριο: «1798: Ὁκτωμβρίου 12 | Ἔγινε ὁ παντελιος ἀφ|φανισμός τῆς Πρέβεζας, | ὅθεν ἐχάθη τὸ ἄνοθεν | λάδι τζου:50: εἰς τὰ κατιτάζο» και αφαιρεῖ ἀπὸ τα ἐσοδα το ἀξίας 66:20 γροσίων λάδι (50 τσουκάλια) που χάθηκε.⁵⁴

Στα τέλη Νοεμβρίου 1806 επανήλθαν τα στρατεύματα του Αλή πασά στην Πρέβεζα και καταλύθηκε η αυτόνομη πολιτεία των πρώην βενετικών κτήσεων Πρέβεζας, Βόνιτσας, Πάργας, Βουθρωτού, η επονομαζόμενη «Κοινοπολιτεία του Ακρωτηρίου» (1800-1806). Παρά τὰ τα ἐσοδα του ναοῦ του αγίου Δημητρίου δεν φαίνεται να επηρεάστηκαν σημαντικά, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τις καταχωρίσεις των μηνιαίων ἐσόδων ἀπὸ το παγκάρι του ναοῦ.⁵⁵

Στις 28 Οκτωβρίου 1806, δύο ημέρες μετά την πανήγυρη του αγίου Δημητρίου, ο επίτροπος Αθανάσιος Γκινάκας ἔδωσε στον Αθανάσιο Ἀλέπαντο για το αντιμίσιο, κατὰ τη γνώμη μας, που ἔφτιαξε για τον ναό και ἄλλα ραφτικά για καλύμματα κλπ., γρόσια 3:32. «Ἔδοσα τοῦ Ἀθανάση Ἀλέπαντου | ὁποῦ εὐκίασε τὴν καθ' ὑέρωσιν | τῆς ἀγίας τράπεζας, ὁμῖως καὶ τὸν | ἄερα φόδρα εἰς αὐτόν καὶ εἰς τὰ | καλήματα ραυτικᾶ ὅλα γρόσσια 3:32», σημειώνει ο καλλιγράφος ἀλλὰ ὄχι και ἀπόλυτα ὀρθογράφος ἐπίτροπος.⁵⁶ Πρέπει, ὁμως, να σημειωθεῖ ὅτι τα κείμενα της εποχῆς αὐτῆς εἶναι πολὺ πιο ὀρθογραφημένα ἀπὸ τα παλαιότερα που εμφανίζονται στο καπιτολάριο.

Απὸ τα ἐξοδα που καταχωρίζονται την ἴδια περίοδο στο καπιτολάριο, προκύπτει ὅτι αγοράζονται διάφορα αντικείμενα για την καλύτερη λειτουργία του ναοῦ, γεγονός το οποίο θα πρέπει να συσχετισθεῖ, κατὰ τη γνώμη μας, με την τοποθέτηση του νέου επισκόπου Πορφυρίου στη μητρόπολη Ἄρτης και Πρεβέζης, μετά την αποχώρηση του Ιγνατίου Μπάμπαλου (1765-1828).

Στις 30 Σεπτεμβρίου 1807 ο Λευκάδιος ζωγράφος Βασίλειος Ἀρκελές πληρώνεται ἀπὸ τον ναό δέκα (10) γρόσια για «φκιαστικά» για το καινούργιο αρτοφόριο «ὁποῦ ἐφκιάσαμεν εἰς τὸ ἅγιον Βύμα».⁵⁷ Δύο ἀκόμη εγγραφές, σχετικές με το κόστος κατασκευῆς του αρτοφορίου, μας πληροφοροῦν ὅτι στις 30 Σεπτεμβρίου 1807 οἱ ἐπίτροποι ἐξόφλησαν τον Βασίλειο Ἀρκελέ για το αρτοφόριο πληρώνοντας επιπλέον 2 γρόσια και στις 30 Οκτωβρίου του ἰδίου χρόνου

⁵³ Για τη μάχη της Νικοπόλεως της 12.10.1798 (23^{ης} Οκτωβρίου, κατὰ το νέο ημερολόγιο) και τον Χαλασμό της Πρέβεζας, βλ. CURLIN 2010.

⁵⁴ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 13.

⁵⁵ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 15, 19. Για την «Κοινοπολιτεία του Ακρωτηρίου», βλ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ 1996· ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2005, 57-103. Για την επανακατάληψη της Πρέβεζας το 1806 ἀπὸ τον Βελή πασά, βλ. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ & ΝΙΚΟΛΑΟΥ 2010.

⁵⁶ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 23. Αναφέρουμε, ως μέτρο σύγκρισης, ὅτι την ἴδια περίοδο η μηνιαία ἀμοιβή του ψάλτη του ναοῦ ἦταν 4 γρόσια.

⁵⁷ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 24. Παρόμοιο ξύλινο αρτοφόριο σώζεται στον ναό του αγίου Αθανασίου στην Πρέβεζα.

πλήρωσαν 6:20 γρόσια για έξοδα που είχε κάνει ο Δημήτρης Τσακαμπήκας για το αρτοφόριο.⁵⁸ Έτσι, υπολογίζεται ότι το συνολικό κόστος του αρτοφορίου ανήλθε στα 18,50 γρόσια.

Ο ίδιος ζωγράφος έλαβε στις 15 Μαρτίου 1808, διά χειρός του εφημερίου Χρυσάνθου Αργέντη, το ποσό των 4 γροσίων «διά τὸν τύπον τῆς ναῖας καθ' ὑέροσις ὁποῦ τὸν εὐκίασε ὁ Βασίλειος ἀγιογράφος εἰς ἁγίαν Μαύρα». Πιθανολογούμε ότι ο «Ἀγιομαυρίτης» ζωγράφος πληρώθηκε για το τύπωμα ή τη ζωγραφική διακόσμηση του αντιμινσίου που φτιάχτηκε το 1806 από τον Αθανάση Αλέπαντο.⁵⁹

Στις 17 Ιουλίου 1808 πλήρωσαν σε είδος, με μια βαρέλα κρασί που αγόρασαν 14:20 γρόσια, τον καπετάν Κωνσταντή Μπουγάτσα «διά νὰ μολόση τὸν μόλον τοῦ ἁγίου ὁποῦ ἐκουβαλοῦσε πέτρες τοῦ αὐθεντός καὶ ἔριχνε τὴν σαβοῦρα εἰς τὸν μόλον».⁶⁰ Το οικόπεδο ιδιοκτησίας του ναού του αγίου Δημητρίου, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, έφτανε στα ανατολικά μέχρι τη θάλασσα. Είναι σημαντική η πληροφορία ότι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα φτιάχτηκε μόλος τόσο νότια στο παραθαλάσσιο μέτωπο της Πρέβεζας. Μέχρι τώρα γνωρίζαμε ότι οι όποιοι μόλοι της εποχής είχαν κατασκευασθεί βορειότερα, στο ύψος του σημερινού Δημαρχείου και του σημερινού Δικαστικού Μεγάρου. Πιθανολογούμε ότι ο καπετάν Μπουγάτσας «έκουβαλοῦσε πέτρες» για τον «αὐθέντη» Αλή πασά, ο οποίος την ίδια χρονιά, 1808, επισκεύαζε ριζικά το κεντρικό κάστρο της πόλης –Ιτς Καλέ ή του αγίου Ανδρέα, όπως είναι σήμερα γνωστό– και κατασκεύαζε τον εξωτερικό περίβολο του ίδιου κάστρου. Οι εργασίες αυτές ολοκληρώθηκαν το φθινόπωρο του 1808 και τα δομικά υλικά που χρειάστηκαν για αυτές ήταν πάρα πολλά και ως εκ τούτου μέρος από τα άχρηστα υλικά, η σαβούρα, που πετούσε ο καπετάν Μπουγάτσας, χρησιμοποιήθηκαν για το μπάζωμα του μόλου του ναού του αγίου Δημητρίου.⁶¹

Την 1^η Ιουλίου του 1807 ο παπά Κωνσταντίνος Γκαβανόζης, εφημέριος του ναού της αγίας Παρασκευής, έστειλε, με τον διάκο του, στους επιτρόπους του ναού του αγίου Δημητρίου ένα Πεντηκοστάριο. Οι επιτροποι πλήρωσαν 2:20 γρόσια για την αντικατάσταση του χαλασμένου Πεντηκοσταρίου του ναού.⁶²

Στις 4 Μαρτίου 1853 κατασκευάστηκε η μάντρα του ναού, με τη συνδρομή των τότε επιτρόπων Ανδρέα Μαργαρώνη και Αθανασίου Χρόνη και τη βοήθεια

⁵⁸ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 31. «Έδοσα τοῦ μαστροβασίλη ζωγράφου ἁγιομαβρίτη ξε-πληρομή διά τὸ ἀρτοφόρη» και «Έδοσα τοῦ Δημήτρη Τζακαμπήκα ποῦ εἶχεν ἔξοδέπη διά τὸ ἀρτοφόρη».

⁵⁹ Για την πληρωμή του ποσού, βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 25. Για τη διακόσμηση των αντιμινσίων, γενικά, καθώς και για ζωγραφιστά αντιμίνσια, βλ. ΑΓΑΘΩΝΟΣ 2003, 283-319, 371-379, 387-388.

⁶⁰ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 25. *Μολώνω* σημαίνει κατασκευάζω μόλο.

⁶¹ Για τον εξωτερικό περίβολο του κάστρου του αγίου Αντρέα, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2015.

⁶² Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 24.

των χριστιανών. Πιθανολογούμε ότι πρόκειται για τη μάντρα στο βόρειο σύνορο του ακάλυπτου χώρου του οικοπέδου, τμήμα της οποίας σώζεται μέχρι σήμερα. «Όμοίως ἐπιστήθει καὶ ἡ καμπάνα – ἡ πρώτη εἰς τὴν πατρίδα μας καὶ ἔπειτα εἰς τὰς ἄλλας ἐκκλησίας, ἁγίου Χαραλάμπους καὶ ἁγίου Νικολάου, ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Κοίμησιν καὶ εἰς τὸν Προφήτην Ἡλίαν», σημειώνει ο ἐπίτροπος του ναοῦ, πιθανότατα ὁ Ἀνδρέας Μαργαρώνης.⁶³ Το ἀρχαῖο ρῆμα ἐφίστημι ἔχει, ἐδῶ, τὴ σημασία τοῦ τοποθετῶ. Δὲν γνωρίζουμε γιατί ὁ ἐπίτροπος σημειώνει ὅτι ἡ καμπάνα ποὺ τοποθετήθηκε στὸν ναὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἦταν ἡ πρώτη στὴν Πρέβεζα, ἀφοῦ στα πρακτικά ἐκλογῆς ἐπιτρόπων τοῦ ναοῦ ἀναφέρεται «τὸ σήμαμα τῆς καμπάνας» ἡδὴ ἀπὸ τὸ 1755 καθὼς καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ναὸς εἶχε ἀγοράσει τὸ 1795 καμπάνα ἀπὸ τὴ Βενετία. Σημειώνουμε ὅτι ἡ καμπάνα στὸν πύργο τοῦ ρολοιοῦ τῆς πόλης εἶχε ἡδὴ τοποθετηθεῖ ἀπὸ τὸ 1792. Πιστεύουμε ὅτι ὁ ἐπίτροπος ἀναφέρεται στὴν ἐπανατοποθέτηση τῆς καμπάνας τοῦ ναοῦ μετὰ τὴν ἀπαγόρευση χρήσης τῶν καμπανῶν περὶ τὸ 1851 καὶ τὴν ἐπιτευχθεῖσα ἀρση αὐτῆς τῆς ἀπαγόρευσης περὶ τὸ 1853.⁶⁴

Ἡ τελευταία, χρονικά, ἐγγραφή τοῦ καπιτολαρίου ἐγίνε τὴν 1^η Φεβρουαρίου 1859 καταγράφοντας κινητὰ ἀντικείμενα ποὺ ὑπῆρχαν στὸν ναὸ καὶ τὰ ὁποῖα παραδόθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀπερχόμενους ἐπιτρόπους Ἀνδρέα Μαργαρώνη καὶ Γεώργιο Τσακαμπήκα στους νέους. Μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων συμπεριλαμβάνονται ἀσημένιο Εὐαγγέλιο, ἀσημένιο ἅγιο ποτήριο καὶ δισκάριο, ἀσημένιο θυμιατὸ, μεταξωτὰ καὶ χρυσοῦφанта ἄμφια, μπρούτζινα μανουάλια καὶ πολυέλαιος, ἀσημένια καντήλια, γυάλινος πολυέλαιος ἀφιέρωμα τῆς συζύγου Ἰωάννου Μαντζαβίνου, κλπ.⁶⁵

Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσα βεβαίωση τοῦ δημόσιου χωρομέτρη Antonio Visconti τῆς 5^{ης} Φεβρουαρίου 1740 καὶ τὸ επακόλουθο διάταγμα τοῦ Zorzi Grimani τῆς 13^{ης} τοῦ ἰδίου μήνα, στὸ ἀκίνητο ποὺ παραχωρήθηκε στὴν ἀδελφότητα τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου οἰκοδομήθηκαν τόσο ἡ κατοικία τοῦ ἐφημερίου τοῦ ναοῦ, στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ οικοπέδου, ὅσο καὶ ὁ ναὸς στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ.

⁶³ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 126.

⁶⁴ ΓΙΑ τὴν ἀπαγόρευση χρήσης τῶν καμπανῶν στὴν Πρέβεζα στὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ὑπάρχει σχετικὴ ἐνθύμησις ποὺ σημείωσε ὁ Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης, ταμίας τότε τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου παλαιού, στὸ βιβλίο ταμείου τοῦ ναοῦ. Τὴν ἐνθύμησις δημοσίευσε ὁ Ὀδυσσεὺς Μπέτσος, βλ. ΜΠΕΤΣΟΣ 2007, 266-267. Σχετικὰ με τὴν καμπάνα τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, βλ. ἐπίσης ΜΠΕΤΣΟΣ 2007, 267-268, 269, ὑποσημ. 6. ΓΙΑ τὴν καμπάνα τοῦ πύργου τοῦ ρολοιοῦ, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2017β.

⁶⁵ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 126.

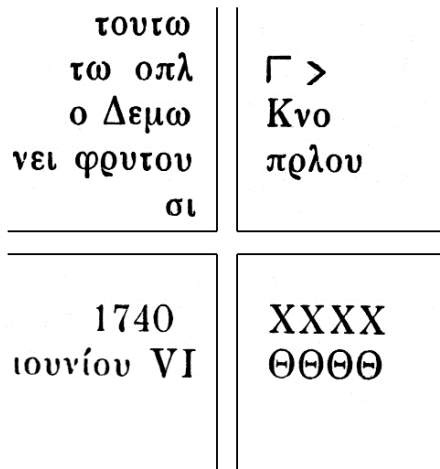
Ο ναός του αγίου Δημητρίου Πρεβέζης φαίνεται να οικοδομήθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα από την παραχώρηση του οικοπέδου και ολοκληρώθηκε στις 6 Ιουνίου 1740, όπως σημειώνεται, μεταξύ άλλων, σε επιγραφή που υπήρχε στο υπέρθυρο της κυρίας εισόδου του ναού το 1924, όταν την κατέγραψε και δημοσίευσε ο πρώτος ανασκαφέας της αρχαίας Νικόπολης, αρχαιολόγος Αλέξανδρος Φιλαδελφεύς.

Η επιγραφή (Εικ. 10), σε σχήμα σταυρού, ανέφερε, σύμφωνα πάντα με τον Φιλαδελφέα, στο πάνω αριστερά τμήμα της: «Τουτω τω οπλο Δεμωνει φρυτουσι»· στο πάνω δεξιά: «Γ> Κνο πρλου»· στο κάτω αριστερά: «1740 ιουνίου VI»· στο κάτω δεξιά: «XXXX ΘΘΘΘ».⁶⁶

Τα αποτροπαϊκού χαρακτήρα δύο τελευταία αρκτικόλεξα της επιγραφής σημαίνουν: «Χριστὸς Χριστιανοῖς Χάριν Χαρίζει» και «Θεοῦ Θεά Θεῖον Θαῦμα». Μια παραλλαγή του ακρωνυμίου ΤΣΔΦ, που σημαίνει: «Τοῦτο τὸ Σχῆμα Δαίμονες Φρίττουσι», εμφανίζεται στην αρχή της εν λόγω επιγραφής και αναφέρεται στον Σταυρό. Θα πρέπει να αναγνωσθεί ως: «Τοῦτο τὸ Ὅπλο Δαίμονες Φρίττουσι».⁶⁷

Στην επιγραφή υπάρχουν δύο σημαντικά στοιχεία που σχετίζονται με τη χρονολογία ανέγερσης του ναού. Είναι το «1740 ιουνίου VI», το οποίο μας πληροφορεί ότι η οικοδόμηση του ναού ολοκληρώθηκε στις 6 Ιουνίου 1740, καθώς και η περίεργη σύντμηση «Γ> Κνο πρλου», όπως τη διασώζει ο Φιλαδελφεύς. Τολμούμε να υποθέσουμε ότι το εν λόγω τμήμα της επιγραφής είναι η ελληνική εκφορά τού ονόματος του Γενικού Προβλεπτή της Θάλασσας Zorzi Grimani. Δηλαδή, Γ[εωργί]ου Κ[ριμά]νο[υ] Πρ[οβ]λ[επ]τού.

Η καταχώριση των εξόδων του έτους 1792 στο καπιτολάριο του ναού, υπό την κεφαλίδα «Ἐξοδα ὁποῦ κάνωμε εἰς τόν αὐτόν Ναόν τῆς εἰκωδωμῆς», μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο ναός βελτιώθηκε σημαντικά όταν επίτροποι του

ΕΙΚΟΝΑ 10: Η επιγραφή που υπήρχε στο υπέρθυρο της κυρίας εισόδου του ναού (ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ 1924, 112)

⁶⁶ Βλ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ 1924, 112. Πρβλ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΗ 2010, 15, με προφανές τυπογραφικό λάθος στον μήνα της επιγραφής.

⁶⁷ Για τα ίδια ακρωνύμια σε αντιμίνια και τη σημασία τους, βλ. ΑΓΑΘΩΝΟΣ 2003, 320-335.

ναού ήταν οι Χρίστος Γερογιάννης και Αναγνώστης Γκινάκας.⁶⁸ Στα έξοδα καταχωρίζονται αγορές πέτρας, αγκωναριών και κεραμιδιών, μεταξύ πολλών άλλων οικοδομικών υλικών, καθώς και αρκετά έξοδα «τοῦ μαστρονικῶλα διὰ τὸν τίχον». Τα συνολικά έξοδα της «εἰκωδωμῆς» υπερέβησαν τα 750 γρόσια.⁶⁹

Σε αυτήν την ανανεωμένη μορφή ήταν, πιθανότατα, ο ναός έναν σχεδόν αιώνα αργότερα, το 1884, όταν εκδόθηκε το *Δοκίμιον* του Σεραφεὶμ Ξενοπούλου, μητροπολίτη Ἀρτης και Πρεβέζης, στο οποίο αναφέρεται ότι η εκκλησία του αγίου Δημητρίου «ἐστὶν [...] κατὰ τὸ παραθαλάσσιον χθαμηλὴ λίαν» και «ἔχει ἱερέα ἕνα καὶ οἰκογενείας ἕως 40». Συγκρίνοντας την εμφανιζόμενη στο προαναφερθέν ἔργο τοῦ μητροπολίτη Σεραφεὶμ περιγραφή του ναοῦ του αγίου Αθανασίου Πρεβέζης με την αντίστοιχη του αγίου Δημητρίου, κατανοούμε ότι ο δεύτερος ναός ήταν «χθαμηλότερος» ἀπὸ τον σωζόμενο μέχρι σήμερα ναό του αγίου Αθανασίου. Ὅσοι γνωρίζουν τον ναό του αγίου Αθανασίου, μπορούν εύκολα να αποκτήσουν εικόνα του μη υπάρχοντος, πλέον, κτηρίου του ναοῦ του αγίου Δημητρίου, αφού δεν σώζεται κάποια φωτογραφική απεικόνιση του τελευταίου, πριν τον βομβαρδισμό του στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, που θα διέσωζε την εξωτερική του, τουλάχιστον, μορφή.⁷⁰ Ο ἴδιος ἐπίσκοπος μας πληροφορεῖ ότι στη συνοικία τοῦ ναοῦ του αγίου Δημητρίου «οἱ ἐν Πρεβέξῃ εὐάριθμοι Δυτικοὶ» ἀγόρασαν την οἰκία του Νικολάου Γκενοβέλη –ο οποίος, ὡπως προαναφέρθηκε, υπήρξε γραμματέας και ἐπίτροπος του ναοῦ του αγίου Δημητρίου– και τη μετέτρεψαν σε καθολικό ναό, το 1868-69.⁷¹ Η οἰκία του Γκενοβέλη ήταν νοτιο-ανατολικά του ναοῦ, με τη βόρεια ὄψη της ἐπὶ της σημερινῆς οδοῦ Νίκης.

Ο ναός που εἶδε και περιέγραψε ο Φιλαδελφεὺς εἶχε μήκος 15,50 περίπου μέτρων, χωρίς τη μικρὴ ημικυκλική κόγχη του ιεροῦ που ἐξείχε στα ανατολικά, και πλάτος 7,80 περίπου μέτρων, ὡπως προκύπτει ἀπὸ το τοπογραφικό σχέδιο της πόλης της Πρέβεζας, το οποίο ἐκπόνησε ο Πλάτων Σταματέλος το 1938 (Εικ. 11). Ὅπως οι περισσότεροι ναοὶ της Πρέβεζας της ἐποχῆς ἐκείνης, θα ήταν και αὐτός ἕνας μονόχωρος δρομικός ξυλόστεγος ναός.⁷²

⁶⁸ Σημειώνουμε ότι την ἴδια ἐποχὴ βελτιώνεται σημαντικά και ο ναός του αγίου Χαλαλάμπους και κατασκευάζεται ο πύργος του ρολογιοῦ, στον οποίο τοποθετήθηκε καμπάνα αγορασμένη στη Βενετία. Βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2017β, 358-361, 365-368.

⁶⁹ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 12, 14.

⁷⁰ Για τον ναό του αγίου Αθανασίου, βλ. ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ 1998. Για την περιγραφή του ναοῦ ἀπὸ τον μητροπολίτη Σεραφεὶμ, βλ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ 1884, 255.

⁷¹ Βλ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ 1884, 253-254. Για τη θέση του καθολικοῦ ναοῦ που γειτνιάζε με τον ναό του αγ. Δημητρίου και βρισκόταν στα νοτιοανατολικά του, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2005, 69-71· ΑΣΗΜΑΚΗΣ 2012, 31-34, 176-181.

⁷² Για τη ναοδομία της Πρέβεζας, βλ. ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ 2010. Για το τοπογραφικό σχέδιο του αστικοῦ ἱστοῦ της Πρέβεζας του 1938, βλ. ΣΑΡΡΗ 2010.

ΕΙΚΟΝΑ 11: Κάτοψη του ναού και της οικίας του εφημερίου του.
Αποτύπωση Πλάτωνος Σταματέλου, 1938. Λεπτομέρεια Πινακίδας 40
(Πολεοδομία Δήμου Πρέβεζας)

Στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ο ναός βομβαρδίστηκε και έμεινε σε ερειπιώδη κατάσταση μέχρι το 1957 περίπου. Η Μητρόπολη Νικοπόλεως και Πρεβέζης επισκεύασε, τότε, το οικοδόμημα προσθέτοντας, αντί στέγης, πλάκα από οπλισμένο σκυρόδεμα. Δημιουργήθηκε, έτσι, η Αίθουσα Πνευματικής Εστίας «Ο Άγιος Δημήτριος», η οποία εγκαινιάστηκε επίσημα το απόγευμα της ημέρας των Χριστουγέννων του 1958. Σε αυτήν πραγματοποιούνταν οι περισσότερες πνευματικές εκδηλώσεις της πόλης. Τα Κατηχητικά Σχολεία της Μητροπόλεως βρήκαν τη στέγη τους σε αυτήν από το 1958 μέχρι το 1979. Από τον παλιό ναό σώθηκε η ιερά πρόθεση, η εικόνα του αγίου Δημητρίου και μια εικόνα της Παναγίας. Η κατάσταση της αίθουσας το 1978 αποτυπώνεται στη φωτογραφία από τις αποχαιρετιστήριες εκδηλώσεις που πραγματοποιούνταν κάθε χρόνο μετά την ολοκλήρωση των μαθημάτων των Κατηχητικών Σχολείων (Εικ. 12).⁷³

⁷³ Βλ. ΒΙΤΑΛΗΣ 1974, 91. Στον ίδιον τόμο υπάρχουν και μερικές φωτογραφίες του εσωτερικού της αίθουσας.

ΕΙΚΟΝΑ 12: Αίθουσα Πνευματικής Εστίας «Ο Άγιος Δημήτριος». Αποχαιρετιστήρια ομιλία μαθητού των Κατηχητικών Σχολείων, 21.5.1978. Διακρίνονται η ιερή πρόθεση του ναού (κάτω αριστερά) και η παλαιά μεγάλη εικόνα του αγίου Δημητρίου (πάνω από την πρόθεση)

Πριν την κατεδάφιση του κτηρίου της Αίθουσας Πνευματικής Εστίας «Ο Άγιος Δημήτριος», το 1987, η σωζόμενη εκεί παλαιά εικόνα του αγίου Δημητρίου μεταφέρθηκε στον γειτονικό ναό του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, με τον οποίον η ενορία του αγίου Δημητρίου είχε συγχωνευθεί από το 1931.⁷⁴ Μετά την απόφαση ανέγερσης παρεκκλησίου του αγίου Δημητρίου στις νέες εργατικές κατοικίες του Ελαιώνα της Πρέβεζας, η εικόνα μεταφέρθηκε προσωρινά στον ναό της αγίας Ειρήνης, στον οποίον ανήκει το παρεκκλήσιο. Με την ολοκλήρωση της κατασκευής του, η συντηρημένη, πλέον, εικόνα τοποθετήθηκε σε αυτό την 15^η Οκτωβρίου 2018, όταν έγιναν τα θυρανοίξια του ναού.⁷⁵

Δεν γνωρίζουμε ποια μορφή είχε η αρχική κατοικία του ιερέα και εάν κτίστηκε την ίδια εποχή με τον ναό, στα δυτικά του. Από βεβαίωση, όμως, του Οκτωβρίου 1775 προκύπτει ότι η κατοικία του εφημερίου Αθανασίου Μεγίστου ήταν τότε κτισμένη στο οικόπεδο που είχε παραχωρηθεί το 1740 στην αδελφό-

⁷⁴ Βλ. ΦΕΚ Α' 187/8.7.1931, σελ. 1322.

⁷⁵ Βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2017α, 14.

ΕΙΚΟΝΑ 13: Η Αίθουσα Πνευματικής Εστίας «Ο Άγιος Δημήτριος» (Α) και το κτήριο που στέγαζε το Οικοτροφείο της Μητροπόλεως (Β).
Λεπτομέρεια αεροφωτογραφίας, 22.5.1963
(Φωτογραφικό αρχείο Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις)

τητα.⁷⁶ Από την προαναφερθείσα αποτύπωση του αστικού ιστού της Πρέβεζας του 1938, γνωρίζουμε ότι δυτικά του ναού υπήρχε διώροφη οικοδομή, η οποία είχε πρόσοψη επί της κεντρικής οδού της Αγοράς μήκους 11,78 μέτρων και επί της οδού Νίκης μήκους 9,55 μέτρων. Το διώροφο αυτό κτήριο σωζόταν μέχρι το 1987, όταν κατεδαφίστηκε. Εξωτερική σκάλα, στα ανατολικά του κτηρίου, οδηγούσε στον πάνω όροφο, ο οποίος χρησιμοποιούνταν ως κατοικία (Εικ. 11, 13). Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι το 1970 περίπου ο πάνω όροφος, που αποτελούταν από τρία μεγάλα δωμάτια και μία κουζίνα, στέγαζε το Οικοτροφείο της Μητροπόλεως, ενώ στο ισόγειο του κτηρίου λειτουργούσε κατάστημα. Το καλοκαίρι του 1931 η ενορία του αγίου Δημητρίου ενσωματώθηκε στη γειτονική ενορία του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου.⁷⁷ Η ακίνητη περιουσία του ναού περιήλθε αργότερα στην Ιερά Μητρόπολη Νικοπόλεως και Πρεβέζης.

⁷⁶ Βλ. ΑΙΜΝΠ, Β.12/Π.87, σελ. 171.

⁷⁷ Βλ. ΦΕΚ Α' 187/8.7.1931, σελ. 1322.

Πηγές

- Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Νικοπόλεως και Πρεβέζης (ΑΙΜΝΠ), Πρέβεζα*⁷⁸
 Β.12/Π.87 *Τὸ καπίτολο τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου. Τὸ Δεκρέ-
 το τοῦ ἁγίου*
 Β.13/Π.88 *Καπίτουλον Ι. Ναοῦ ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου*
 Β.39/Π.172 *Βιβλίον διαθηκῶν («Λύμπρο τῶν διαθηκῶν») ἀπὸ 11 Σεπτεμ-
 βρίου 1775 ἕως 11 Ὀκτωβρίου 1804*

Βιβλιογραφία

- ΑΓΑΘΩΝΟΣ Παρασκευάς Σ., 2003, *Το Αντιμίνσιον. Συμβολή εις την μελέτην της λατρείας της Ορθοδόξου Ανατολικῆς Εκκλησίας*, Λευκωσία
 ΑΣΗΜΑΚΗΣ Ιωάννης, 2012, *Η Καθολικὴ Εκκλησία στην Ἑπειρο. Πρέβεζα και Ἰωάννινα*, Θεσσαλονίκη
 ΒΑΣΙΛΑΣ Ηλίας Β., 1953, Ο ναός του Παντοκράτορος της Πρεβέζης. Το πρακτικό της ιδρύσεώς του, *Ἑπειρωτικὴ Εστία*, ἔτος Β΄, τχ. 19, 1137-1140
 ΒΑΣΙΛΑΣ Ηλίας Β., 1955, Το καπίτουλο του Αγίου Ἰωάννου του Χρυσοστόμου και ο Ἀγγλος πρόξενος εν Πρεβέζῃ Σίδνεϋ Σμιθ Σάνδερς, *Ἑπειρωτικὴ Εστία*, ἔτος Δ΄, τχ. 43, 983-986
 ΒΑΣΙΛΑΣ Ηλίας Β., 1956, Τα αρχεῖα της Ιεράς Μητροπόλεως Πρεβέζης, *Αγών Πρεβέζης*, φ. 59, 2.4.1956, 1· φ. 60, 9.4.1956, 2&4· φ. 61, 16.4.1956, 3&4
 ΒΑΣΙΛΑΣ Ηλίας Β., 1977, Ιστορικά παιδικὰ τραγούδια του τόπου μας, *Ἑπειρωτικὴ Εστία* 301-302, 389-392
 ΒΑΣΙΛΑΣ Ηλίας Β., 1980, Χρονολογία οικοδομήσεως του Ιεροῦ Ναοῦ Αγ. Χαραλάμπους, εφημ. *Πρέβεζα*, φ. 363, 10.12.1980, 1 & 6
 ΒΑΣΙΛΑΣ Ηλίας Β., 2012, *Ἀπαντα*, επιμ. Ν. Δ. Καράμπελας, Πρέβεζα
 ΒΙΤΑΛΗΣ Φιλάρετος Απ., 1956, Τὸ ἀρχεῖον τὸ ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης εὕρισκόμενον, *Ἑπειρωτικὴ Εστία*, ἔτος Ε΄, τχ. 51-53, 652-656
 ΒΙΤΑΛΗΣ Φιλάρετος Απ., 1972, *Τὰ Ἐλευθέρια. Τόμος ἀναμνηστικὸς ἐπὶ τῇ ἑκατονπεννηνταετηρίδι τῆς Ἐθνεγερσίας*, [Πρέβεζα]
 ΒΙΤΑΛΗΣ Φιλάρετος Απ., 1974, *Τα Κατηχητικά μας (Το Κατηχητικὸν ἔργον μιας υπερικοσαετίας)*, Αθήνα
 ΒΙΤΑΛΗΣ Φιλάρετος Απ., 1979, *Τὸ ἱστορικὸν ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νικοπόλεως & Πρεβέζης*, Πρέβεζα
 CURLIN James S., 2010, «Remember the Moment when Previsa fell»: The 1798 Battle of Nicopolis and Preveza, στο: Μ. ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ &

⁷⁸ Β. = ἀρίθμηση Βιτάλη· Π. = ἀρίθμηση Πλουμίδη, βλ. ΒΙΤΑΛΗΣ 1979· ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ 2001.

- Χ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΣ (Επιμ.), *Πρέβεζα Β΄. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συμποσίου για την Ιστορία και τον Πολιτισμό της Πρέβεζας (16-20 Σεπτεμβρίου 2009)*, Πρέβεζα, τ. Ι, 265-296
- ΖΙΑΓΚΑΣ Τρύφωνας, 2013, *Εκδοση Καταστίχου Διαθηκών –Φάκελος 172– Αρχείο Μητροπόλεως Πρεβέζης*, Αδημοσίευτη Εργασία στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: «Ιστορική έρευνα, Διδακτική και Νέες τεχνολογίες» στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Νίκος Δ., 2005, Ο Ιταλός πολιτικός Francesco Guicciardini στην Πρέβεζα και τη γύρω περιοχή, *Ηπειρωτών Κοινόν* 1, 59-92
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Νίκος Δ., 2010, Το κάστρο της Μπούκας (1478-1701). Η οχυρωμένη Πρέβεζα μέσα από τις πηγές, στο: Μ. ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ & Χ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΣ (Επιμ.), *Πρέβεζα Β΄. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συμποσίου για την Ιστορία και τον Πολιτισμό της Πρέβεζας (16-20 Σεπτεμβρίου 2009)*, Πρέβεζα, τ. Ι, 395-433
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Νίκος Δ., 2015, Η οχύρωση του εξωτερικού περιβόλου του κάστρου του αγίου Αντρέα της Πρέβεζας και τα εντειχισμένα σε αυτή λίθινα ανάγλυφα, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 51-52, 134-178
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Νίκος Δ., 2017α, *Ο ιερός ναός του αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου στην Πρέβεζα. Σύντομη ιστορική αναδρομή*, Πρέβεζα
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Νίκος Δ., 2017β, Ο βενετσιάνικος πύργος του ρολογιού της Πρέβεζας και η κατασκευασμένη από τους Canciani καμπάνα του. Η ιστορική τους διαδρομή από το 1792 μέχρι σήμερα, *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο ΛΣΤ΄*, Ιωάννινα, 355-406
- ΚΑΡΥΔΗΣ Σπύρος Χρ., 2004, *Ορθόδοξες αδελφότητες και Συναδελφικοί ναοί στην Κέρκυρα (15^{ος}-19^{ος} αι.)*, Αθήνα
- ΚΑΡΥΔΗΣ Σπύρος Χρ., 2019, Η Λευκάδα και οι ηπειρωτικές πόλεις του βενετικού Stato da Mar στην απογραφή ναών και μονών του 1788-1789, *Περί Ιστορίας* 9, 51-165
- ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ Νίκος Κ., 2017, Εραλδικά του βενετικού πύργου του ρολογιού της Πρέβεζας, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 53-54, 331-342
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΗ Αθηνά Ι., 2010, Η πόλη της Πρέβεζας και η Νικόπολη από τα τέλη του 11^{ου} έως τις αρχές του 20^{ου} αι., στο: Μ. ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ & Χ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΣ (Επιμ.), *Πρέβεζα Β΄. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συμποσίου για την Ιστορία και τον Πολιτισμό της Πρέβεζας (16-20 Σεπτεμβρίου 2009)*, Πρέβεζα, τ. Ι, 3-31
- ΛΙΑΤΑ Ευτυχία Δ., 2002, Τα Νομίσματα του Βενετοκρατούμενου και Τουρκοκρατούμενου Ελληνικού Χώρου (15^{ος}-18^{ος} αι.), στο: Ε. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ (Επιμ.), *Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα*, Αθήνα, 85-96
- ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ Σταύρος Β., 1998, Ο ναός του Αγίου Αθανασίου στην Πρέβεζα, στο: *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση* 5, Αθήνα, 119-132

- ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ Σταύρος Β., 2010, Η ναοδομία στην πόλη της Πρέβεζας κατά το 19^ο αιώνα, στο: *Τριακοστό Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης. Πρόγραμμα και Περιλήψεις Εισηγήσεων και Ανακοινώσεων*, Αθήνα, 57-58
- ΜΟΣΧΟΝΑΣ Νίκος Γ., 2002, Νομίσματα Επτανήσου Πολιτείας και Ιονίου Κράτους, στο: Ε. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ (Επιμ.), *Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα*, Αθήνα, 97-113
- ΜΠΕΤΣΟΣ Οδυσσέας, 1987-1988, Ο άγιος Κωνσταντίνος της Πρεβέζης, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 14, 48-53· 15, 53-57· 16, 47-60· 17, 51-63· 18, 53-64
- ΜΠΕΤΣΟΣ Οδυσσέας, 2007, Από την τουρκοκρατία της Πρέβεζας. Η σήμανση των χριστιανικών ναών της, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 43-44, 265-270
- ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Σεραφείμ (Βυζάντιος), 1884, *Δοκίμιον ιστορικόν περί Άρτης καὶ Πρεβέζης*, Αθήνα
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κωνσταντίνος Γ., 2005, *Η Συμπολιτεία των Ηπειρωτικών πόλεων των ακτών του Ιονίου (1800-1806). Πρέβεζα – Πάργα – Βόνιτσα – Βουθρωτό. Μια λαμπρή σελίδα της Ηπειρωτικής Ιστορίας*, Αθήνα
- ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Χριστίνα Ευ., 2018, *Το αρχείο των Βενετών Προβλεπτών της Πρέβεζας. Διοίκηση και οργάνωση της πόλης τον 18^ο αιώνα*, Πρέβεζα
- ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ Γεώργιος, 2001, Κατάλογος Αρχείου Ι. Μητροπόλεως Πρεβέζης, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 35, 291-342
- ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γιώργος Ε., 2014-2015, Η «έκδοση» των χειρόγραφων πηγών του μεταβυζαντινού δικαίου. Ιστορία και προβληματισμοί, *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 45, 289-321
- ΣΑΡΡΗ Ελισάβετ Π., 2010, Ο χαρακτήρας και η δομή της πόλης της Πρέβεζας μέσα από το τοπογραφικό σχέδιο του 1938, στο: Μ. ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ & Χ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΣ (Επιμ.), *Πρέβεζα Β'. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συμποσίου για την Ιστορία και τον Πολιτισμό της Πρέβεζας (16-20 Σεπτεμβρίου 2009)*, Πρέβεζα, τ. ΙΙ, 279-312
- ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ Σπύρος & ΝΙΚΟΛΑΟΥ Χρύσα, 2010, Η δεύτερη κατάληψη της Πρέβεζας (1806) μέσα από τις αναφορές του προξένου της Επτανήσου Πολιτείας Νικολάου Ζαμπέλη, στο: Μ. ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ & Χ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΣ (Επιμ.), *Πρέβεζα Β'. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συμποσίου για την Ιστορία και τον Πολιτισμό της Πρέβεζας (16-20 Σεπτεμβρίου 2009)*, Πρέβεζα, τ. ΙΙ, 3-27
- ΣΤΑΜΟΥΛΗ Ρόδη-Αγγελική, 1996, Η συνθήκη της Πρέβεζας (25 Δεκ. 1800) και η απήχρησή της στα 1828, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 5, 403-459
- ΣΤΕΡΙΩΤΟΥ Ιωάννα, 1992, *Οι βενετικές οχυρώσεις του Ρεθύμνου (1540-1646). Συμβολή στη φρουριακή αρχιτεκτονική του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα*, τ. Ι-ΙΙ, Αθήνα
- ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ Αλέξανδρος Θ., 1924, Ανασκαφαί Νικοπόλεως (1924), *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 1922-1924*, 108-115